

O`zbekistan Respublikasi` Xali`q bilimlendiriw ministrliqi

A`jiniyaz ati`ndag`i` No`kis ma`mleketlik pedagogikali`q
instituti`.

Tariyx fakul`teti

Bektursinova Sarbinaz

**Ma`deniy – ruwxı`y qa`diriyatlar olardi`n` insan ja`miyet
turmi`si`ndag`i` orni`**

İlimiy basshi`si`

f.i.k..R.Seytnazarov

No`kis-2016

Pitirivshi talaba Bektursinova Sarbinazdin` «Ma`deniy – ruvxi`y qa`diriyatlar olardi`n` insan ja`miyet turmi`si`ndag`i` orni`» temasi`ndag`i` pitkeriw qa`nigelik jumi`si` «Milliy ideya, ruvxi`yli`q tiykarlari` ha`m huqi`q ta`limi» kafedrasi`ni`n` 2016 ji`l «_____» _____ ku`ngi «____» sanli` protokoli` tiykari`nda ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi`ni`n` qorg`awi`na jiberiwdi usi`ni`s etedi.

«Milliy ideya, ruvxi`yli`q
tiykarlari` ha`m huqi`q ta`limi»
kafedrasi` basli`g`i`:

A.Embergenov

Pitirivshi talaba Bektursinova Sarbinazdin` «Ma`deniy – ruvxi`y qa`diriyatlar olardi`n` insan ja`miyet turmi`si`ndag`i` orni`» temasi`ndag`i` pitkeriw qa`nigelik jumi`si` «Milliy ideya, ruvxi`yli`q tiykarlari` ha`m huqi`q ta`limi» kafedrasi`ni`n` 2016 ji`l «_____» _____ ku`ngi institut rektori`ni`n` «____» sanli` buyri`g`i` menen ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi`na qorg`awg`a jiberildi.

Ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi` qarari` menen Bektursinova Sarbinazdin` pitkeriw qa`nigelik jumi`si`na _____ ball qoyi`ldi`.

Tema: “Ma`deniy – ruwxı’y qa`driyatlar, olardi’n` insan - ja`miyet turmi’si’ndag`i’ a`hmiyeti»

Kirisiw

I’-bap: Ma`deniy – ruwxı’y qa`driyatlar adamzatti’n` bayli’g`i’

§1. İlim ha`m ma`deniyat qa`driyat si’pati’nda

§2. Ma`deniyat ha`m ruwxı’yatti’n` insan ha`m ja`miyet turmi’si’ndag`i’ orni’ ha`m a`hmiyeti

I’I’-bap: O`zbekistanda g`arezsizlik ji’llari’nda ma`deniyat ha`m ruwxı’yatqa za`ru`rlıktin` arti’p bari’wi’

§1. Joqari’ ruwxı’yli’q insanni’n` - ja`miyettin` ku`sh-qu`dretinin` tawsi’lmas deregi

§2. Ruwxı’y qa`driyatlar insanni’n` isbilermenliginin`, oylap tabi’wshi’li’g`i’ni’n` tawsi’lmas deregi

§3. Ma`deniy – ruwxı’y qa`driyatlardi’n` qa`liplesiwinde watan, shan`araq – mektep, ma`xa`llenin` orni’

Juwmaqlaw

Paydalani’lg`an a`debiyatlar

Kirisiw

G`a`rezsizlikti bekkemlew, O`zbekistanda uli`wmainsani`y qa`driyatlarg`a tiykarlang`an jana demokratik ma`mleket quri`w ha`m puqarali`q jamiyetti payda etiw protsessii qadriyatlardi`

Insan ta`biyy ha`m geografiyali`q ortali`qta jasaydi`. Insanni`n` tirishiligi do`retiwshilik iskerligi ushi`n materialli`q tiykar, azi`q – awqat taza ishimlik suwi`, taza hawa, za`ru`rli o`simlikler ha`m haywanatlar du`n`yasi`, o`nimdarli`q jer, jer u`sti ha`m jer asti` bayli`qlari` (gaz, neft`, tas ko`mir, ren`li ha`m qara metallar, minerallar ha`m t.b. kerek) Soni`n` menen birge insan tirishiligi normal boli`wi` ushi`n ta`biyatta tayar hali`nda ushi`raytug`i`n ha`m tayar hali`nda ushi`raspaytug`n materialli`q zatlar talap etiledi.

Soni`n` menen bir qatarda insanni`n` talabalari` og`ada ken` boli`p ma`deniy – ruwxı`y qa`diriyatlar, insanni`n` ruwxı`y talaplari`n qanaatlandi`ri`w talap etiledi. Insanni`n` materialli`q bayli`qlari` menen birge oni`n` ruwxı`y talaplari` bar. Ja`miyet rawajlani`wi`nda bulardi`n` insan o`mirinde roli arti`p baradi`. Materialli`q ha`m ma`deniy qadriyatlar ja`miyet ha`m insan turmi`si`nda ten`dey ori`ng`a iye.

Prezidentimiz İslam Karimov «Joqari` ma`nawiyat – jen`ilmes ku`sh» miynetinde «... İnsang`a ta`n arzi`w umti`li`slardi` ju`zge shi`g`ari`w, oni`n` sanali` o`mir keshiriwi ushi`n za`ru`r bolg`an materialli`q ha`m ruwxı`y du`n`yani` mi`sali` bir parwaz etip ati`rg`an qusti`n` eki qanaati`na ten`lestirsek ori`nli` boladi`¹» dep ko`rsetedi. Usi` pikirdi dawam etip «Qay waqi`tta usi` eki a`hmiyetin o`z-ara uyg`i`n – u`ylesip ketse, tu`p ma`nisindegi qrs qanatqa aylansa, sonda g`na insan ma`mleket ha`m ja`miyet turmi`si`nda o`siw - o`zgeris, joqari`law protsessleri payda boladi`².

Buni`n` ma`nisi ha`m tasti`g`i`n uzaqqa barmastan jaqi`n tariyxi`mi`zda – ken`es zamani`nda insanni`n` ruwxı`y ma`deniy – ruwxı`y qa`driyatları`, oni`n`

¹ Karimov İ.A. «Joqari ma`nawiyat – jen`ilmes kwsh» T., 2008

² Bul da sonda 66 bet

milliy ha'm diniy tuyg'i'lari'na pisent etpey qarap kelingan ma'selesinen de ko'riw mu'mkin.

Qa'diriyatlar ma'selesine g'arezsizlik da'wirine kelip u'lken itibar qarati'ldi'. Xalqi'mi'zdi'n neshshe a'sirlardan berli qa'dirlep kiyati'rg'an milliy u'rp-a'detleri ken' tu'rde belgilenip, wolar boyi'nsha unamli' isler amelge asi'ri'ldi'. Asirise, ta'lim-ta'rbiya tarawi'nda milliy qa'diriyatlari'mi'zdan paydalani'w ken' jolga qoyi'ldi'. Hu'kimetimiz bul islerge ayri'qsha itibar berip, jaslardi'n' ha'r ta'repleme bilim ali'wi'na sharayatlar jarati'p berdi.

Qa'diriyatlardi'n tariyxi', tami'rlari' ha'm insaniyatqa ta'n qadir tuti'w printsiplerinin' qaliplesiwi uzaq wo'tmishke bari'p taqaladi'. Bati's ali'mlari' bul tarawda Evropa ma'deniy miyrasi' ha'm ideyalari'na tayanadi'. Biz Sokrat ha'm Platon, Aristotel` ha'm Gegel` u'lken itibar bergan bul maselenin' Bati's filosofiyasi'nda wo'z tariyxi'na iye ekenligine gu'man keltirmeymiz. Lekin, woni'n teren' tami'rlari'n Shi'gi'stan da qi'di'ri'wi' kerek si'yaqli'. Bizin' atababalari'mi'z jaratqan qa'dirlew tu'siniginin' tariyxi' yen' a'yyemgi naqi'llar, rawayatlar, dastanlarg'a-xali'q awi'zeki do'retiwshiligi ulgilerine bari'p taqaladi'. Spitamen, Muqanna, Jalaladdin Manguberdi haqqi'ndagi' shi'garmalarda, Alpami's, Tumaris, Shi'raq tuwrali' a'psana ha'm da'stanlarda watandi' su'yiwshilik, xali'q ha'm jurt azatli'gi' ushi'n pidayili'k si'yaqli' ko'plep uli'wma insani'yli'q qa'diriyatlar ja'mlengen.

Milliy qa'diriyatlari'mi'z ken' sawlelengen dereklerden biri - bul xali'q da'stanlari' boli'p, wolar da milliy qa'diriyatlari'mi'zdi' ko'riwimizge boladi'. Adamzat ja'miyetinin' belgili bir rawajlani'w basqi'shi'nda yetnikali'k toparlar, uri'wlar ha'm qa'wimlerdin' birigiwi negizinde xali'qlar, woni'n jaslardi' turmi'sqa tayarlawdagi' a'meliy ta'jriybesi ko'rinedi. Xali'q do'retpelerinin' negizgi tu'rleri da'stanlar menen yyerteklerde, apsanalar menen naqi'l-maqallarda unamli' qaharmanlar xali'qti'n, watanni'n shi'n azamati' da'rejesine ko'terildi. Wolar aqi'l-parasatli', adamgershilikli, xujdanli', tapqi'r, ras so'zli, hadal, uqi'pli', miynet su'ygish, wo'nerli, miyrim-sha'pa'a'tli, mu'riwbetli, qayi'r-saqawatli', insapli', qi'yi'nshi'li'qlardan qori'qpaytugi'n ma'rt yetip ko'rsetiledi.

§1. İlim ha`m ma`deniyat qa`diriyat si`pati`nda

İnsan turmi'si`nda ma`deniyat ruwxı'y qa`diriyatlar u`lken ori'n iyeleydi. Og`an ilimiy-texnikali'q ha`m intellektualli'q imkaniyatlar, bilimleendiriw, ta`lim-ta`rbiya meditsinali'q xi'zmet, milliy miyras, ma`deniyat du`rdanalari', til, a`debiyat, ko`rkem-o`ner xali'q o`nermentshiligi o`nimleri, ma`deni ha`m tariyxı'y estelikler arxitektura ha`m basqalar kiredi.

Bazar qatnasi'qlari'na o`tiwde ruwxı'y-ag`arti'wshi'li'q tarawda ju`z berip ati'rg`an tu`p si`pat o`zgerislerdin` ni'zamli' tu`rde boli'wi', olardi' ha`reketlendiriwshi ruwxı'y ku`shler haqqi'nda so`z barg`anda, ko`rkem-estetikali'q, ko`rkem o`nerdin` ruwxı'y faktorlari' tuwri'si`ndag`i' ma`slele ayri'ksha a`hmiyetke iye. Bul-birinshiden.

Ekinshiden, ruwxı'y janalani'w orayı'nda, oni'n` turmi's ta`rizi, ta`g`diri, ideyalari', bir so`z benen aytqanda, insan kamalati'n tta`miynleytug`i'n faktorlardi' birligi turadi'. Bular arasi'nda ko`rkem-o`ner ha`m a`debiyatti'n` da o`z orni' bar. «Ko`rkem o`ner ha`m ma`deniyattay qu`diretli ku`sh arqali' insan qalbine jol tabi'w haqqi'nda so`z ju`riter ekenbiz, ha`mmemiz jaqsi' tu`sinemiz, ha`r qaysi' talant iyesi o`zine bir a`lem, sol sebepli do`retiwshilerge qandayda aqi'l u`yretiw, en` tiykarg`i'si', olardi' basqari'wg`a uri'ni'w mu`mkin emes. Lekin bul turmi'sta olardi' birlestiretug`i'n, jan`a do`retiwshi jetiskenliklerge qaray ilhamlandi'ratug`i'n muqaddes tu`sinikler bar, olar Watan ha`m xali'q ma`pi, ezgulik ha`m insani'yli'q printsipleri menen o`z-ara baylani'sli'. Eger ha`r bir do`retiwshi o`z miynetlerinde a`ne usi' o`lmes ideyalardi' bas maqset etip qoysa, olardi' ko`rkem sheberlik penen ko`rsete alsa, hesh gu`mansi'z, a`debiyat ta, ma`deniyat ta ko`rkem o`ner de ta`n ma`nide ruwxı'y joqari'lawg`a xi'zmet qi'li'p, o`zinin` sotsialli'q wazi'ypasi'n toli'q ori'nlawg`a erisken boladi'»³.

Soni'n` ushi'n qaliplesip ati'rg`an, bilimler sahi'bi' si`pati`nda qa`liplesip ati'rg`an ka`sip iyeleri ko`rkem o`nerdin` a`hmiyeti, mazmuni', ja`miyet ha`m shaxs turmi'si`ndag`i' orni' ha`m jaslardi' ta`rbiyalawdag`i' o`zine say a`hmiyeti tuwri'si`nda bilimlarge iye boli'wi' dolzarb ma`selelerden biri esaplanadi'.

³ Karimov İ.A. Yuksak ma`naviyat-engilmas kuch.-Toshkent, Ma`naviyat, 2008. 158 bet.

3. A`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shi`g`armalari` g`a`rezsiz respublikami`z puxaralari` ruwxı`y du`n`yasi`n bayi`ti`w, olardi` go`zzal na`rselerdin` barli`g`i`nan xabardar qi`li`w si`yaqli` a`jayi`p qa`siyetlerge iye. Ruwxı`y ideyasi` joqari`, ko`rkemligi ba`lent a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shi`g`armalari` adamlar qa`lbine tezirek jol tawi`p, estetik talg`ami`na ku`shli ta`sir etip, turmi`slı`q waqi`ya-ha`diyselerdi teren`lestiriwge ja`rdem etedi. Soni`n` ushi`n a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shi`g`armalari`ni`n` adamlardi` joqari` ruwxı`y, a`dep-ikramli`q ruwxta ta`rbiyalawdag`i` ko`rkemlik qural xi`zmetin atqaratug`i`n qa`siyetlerinen imkani` bari`nsha ken`irek paydalani`w u`lken a`hmiyetke iye.

Ruwxı`y ta`rbiyada o`zbek, qaraqalpaq xalqi`ni`n` bay ruwxı`y miyrasi`nan ken` paydalani`w-oni`n` ta`sirshen`ligi, na`tiyjeligin asi`ri`wda a`hmiyetli usi`l bola aladi`. Jaslari`mi`z ruwxı`y ta`rbiyasi`nda Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Xoja Axmet Yassawiy, Lutfiy, Alisher Nawayi`, Abduraxman Ja`miy, A`jiniyaz, Berdaq, Mashrab, Mukimiy, Furkat, Usman Nasi`r si`yaqli` klassik shayi`r ha`m jazi`wshi`lari`mi`z shi`g`armalari`nan paydalani`wi`mi`z, olardi`n` qa`lbin, ruwxı`y du`n`yasi`n bayti`wda og`ada a`hmiyetli. Olardi`n` bizge qaldi`rg`an bay ko`rkem-ruwxı`y miyrasi` o`zinin` teren` filosofiyali`q mazmuni`, a`dep-ikramli`q jo`nelisi menen aji`rali`p turadi`.

Klassikali`q iskusstvo shi`g`armalari`nda hadalli`q ha`m pa`klik, tuwri`li`q, birewdin` haqi`na qol salmasli`q, qi`yanet etpeslik, insandi` su`yiwshilik, watandi` su`yiwshilik, miynetti su`yiwshilik, diyanatli`li`q, imanli`li`q, hadal tabi`s penen ku`n ko`riw, ata-anani` hu`rmet qi`li`w si`yaqli` insan ushi`n za`ru`rli ruwxı`y qa`siyetler joqari` ko`rkemlik da`rejede bayan etilgen.

Ruwxı`y ta`rbiyada Pirimqul Qadirov, Odil Yakubov, Said Ahmad, To`lepbergen Qayi`pbergenov, Wtkir Xoshimov, Tohir Malik kibi jazi`wshi`lari`mi`z, İbrayi`m Yusupov, Abdulla Oripov, Erkin Vaxidov, Oydi`n Hojiewa, Oman Matchon, Rauf Parfiy si`yaqli` shayi`rlari`mi`zdi`n` shi`g`armalari`nan ken` paydalani`w, ko`rkem do`retpelerdegi qaharmanlardi`n`

minez-qulqi', a`dep-ikramli'g`i', ruwxı'y du`n`yasi' haqqi'nda sa`wbet, a`n`gimelesiwler o`tkiziw u`lken na`tiyje beredi.

Ko`rkem o`nerdi de adamlardi'n` o`zine ta`n xabar almasi'w qurallari'nan biri dep qarasaq, so`z ko`rkemligi bul ko`rkemlik du`n`yasi'nda ayri'qsha ori'ng`a iye.

A`debiyat insan oyi'ni'n`, ruwxı'ylı'qti'n` tiykari' ha`m bas azi'g`i'. Sebebi onda turmi's sa`wlelenedi. Biraq o`z hali'nsha, avtor maqsetine boysi'ni'p, oni'n` ju`zi arqali' sizge ko`rinedi. A`debiy shi'g`arma ko`z ali'n`i'zg`a kelgen ayqi'sh-uyqi'sh ha`diyseler girdabi'n ma`lim ma`ni sistemasi'na jayg`asti'ri'p, onnan sizin` ko`zin`izge, sanan`i'zg`a ma`nis-mazmun shi'g`ari'p beredi.

Endi g`ana ha`ripti ha`ripke qosi'p kitap oqi'wg`a u`yrenge bes-altı' jasar bala do`gerek a`tiraptag`i' turmi'sti' qanday an`lap tuwri' juwmaq shi'g`ara aladi'? A`lbette, birinshi na`wbette, ata-anasi', ajag`asi', ajapasi', ta`rbiyashi'lari', a`tiraptag`i' adamlar boladi'. Biraq bul insanlar ko`rsetetug`i'n ta`sir, olar so`yletug`i'n ga`pler o`z na`wbetinde olardi'n` sana ha`m bilim da`rejesine, olardi'n` o`zi turmi'sti' qanday tu`siniwine baylani'sli'. Kitap bolsa, eger arzi'rli'q kitap bolsa, ma`lim ma`nide uli'wma insaniy ruwxı'y a`lemi aynasi' arqali' qayi'rli' bir niyetke bag`darlap payda etken boladi'. Mine usi' ma`nide a`debiyatti' insan ruwxı'y du`n`yasi'ni'n` qa`liplesiwindegi da`slepki ha`m azi'q qural dep atawg`a boladi'. Filosofiyali'q ha`m ilimiy du`n`ya oyshi'llari' da a`dette ko`rkem a`debiyat jo`rgeginde kamalg`a keledi.

Jaslayi'nan kitap oki'wg`a u`yrenge adam a`dette filosofiyali'q, siyasiy, diniy a`debiyattan baslamaydi', da`slep ko`rkem a`debiyat u`lgileri menen tansi'adi'. Eger basqa bir a`debiyat qoli'na tu`skende de, ta`biyiy bala oyi' menen oni' tu`siniwge bolmaydi'. Ko`rkem shi'g`arma onday emes, ol jetti jastan jetpis jasqa deyin – ha`mmege tu`sinikli, ha`mme de onnan o`z parasati'na i'layi'q bir hissa shi'g`ara aladi'. A`debiyat - ibrat mektebi, mehır ku`timi. Mumtaz a`debiyat Barli'q haqi'yqatti'n` si'rli' ta`repin zohiriy ti`msallar qurali'nda metavorali'q bayan etiw qu`dretine iye.

A`debiyat tarawi`nda qarama-qarsi`li`qli` negiz bar - a`debiyat insaniyatti`n` balali`q a`detinen rawajlani`p shi`qqan. Bala oynaydi`, bala ushi`n turmi`s oyi`nnan ibarat. Balani`n` oyi`ni` – biyg`a`rez. U`lkenlerdin` oyi`ni`na ba`rhama g`a`rez qa`wip sali`p turadi`. A`debiyat ta sonday. Jazi`wshi` ha`m shayi`r biyg`a`rez bolsa, ol turmi`s haqi`yqati`n uyg`i`n ko`rsete aladi`. Lekin jeke ma`p aralassa, jeke ma`pli a`debiyat payda boladi`. Mumtaz a`debiyat g`a`rezsiz. A`debiyat negizinde oyi`n bar, ol oynap turi`p u`yretedi, oni`n ti`msallari` turmi`s ibratlari`dur.

A`debiyat insan ruwxı`n Barli`q haqi`yqati` menen uyg`i`nlasti`ri`wg`a umti`li`wshi` tiykarg`i` qurallardan biri.

A`debiyattani`w pa`ni a`debiyatti`n` formasi`n u`yrenedi, mazmuni` a`hmiyetin u`yrenbeydi. A`debiyattani`w ko`rkem a`debiyatti` oni`n` si`pati`nda u`yrenedi, ja`ne ondag`i` oyi`n qag`i`ydalardi` analiz etedi. A`lbette, a`debiy shi`g`arma mazmuni`n tuwri` tu`siniw ushi`n ondag`i` «oyi`n qag`i`ydalari`n», yag`ni`y formali`q, uslubiy o`zine ta`nliklerdi tuwri` an`lawi`mi`z kerek. Biraq, ba`ribir, ko`rkem oylaw ni`zamli`qlardi` biliw, forma ha`m usi`ldi` pari`qlaw ele shi`g`arma mazmuni`n toli`q, negizine muwapi`q tu`sinip jetiw degeni emes. Sebebi a`debiyatti`n` ha`r bir shaxs o`z turmi`sli`q ta`jiriybesi, du`n`yaqarasi`, oylawi` da`rejesine ko`re, qi`sqasi`, o`zine jarasa ibrat aladi`.

Mumtaz o`zbek a`debiyati`n qosi`qsi`z tasawi`r qi`li`p bolmaydi`. Sebebi o`zbek tilinde jetip kelgen ruwxı`y miyrasi`mi`zdi`n` 80 protsentin qosi`q quraydi`. Ana jerimizge İslam dini menen birge arab tili ha`m qosi`q ilimi de kirip keldi. Medreselerde Qurani` ka`rim, tafsif, ha`dis ilimi, arab tili menen bir qatarda sher (qosi`q) ilimi – aruz teoriyasi` – ni`zam-qag`i`ydalari` da oqi`ti`p, yadlatar edi. Yadlaw bolsa aqi`ldi` shi`ni`qti`radi`, ti`ni`qlasti`radi`, oylawdi` teren`lestirip aydi`nlasti`rar ha`m parasat penen so`ylewge tiykar negiz boladi`. Ali`mlari`mi`zdi`n` derlik barli`g`i` sheriyat penen ashna boli`p, ya qosi`q qasida, yamasa qosi`q teoriyasi` – oruzg`a baylani`sli` miynetler do`retken.

Qaramli`q da`wirinde milliy a`debiy miyrasti` u`yreniw ha`m bolshevistlik qa`liplerge zorli`q penen maslasti`rdi`. Na`tiyjede, o`tmish a`debiyati`mi`z

«reaktsion» ha`m «progressif» dep atali`wshi` eki toparg`a jasalma bo`linip, reaktсион sanalg`an bo`limi uli`wma u`yrenilmegen halda tek qaralanadi`. Ahmed Yassawiy, Sulayman Baqi`rg`aniy, Rabg`uziy, Ubaydiy, Sufi` Allayar, Firuz, Amiriy si`yaqli` shayi`rlar do`retpelerin u`yreniw qadag`an etildi. Ahmed Yugnakiy, Yusuf Has Xajib, Qutb, Sayfi` Saroiy, Aliysher Nawayi`, Bobur si`yaqli` shayi`rlar do`retpesinde «progressiv» ta`repleri qadag`alang`an bolsa da, olar miyrasi`ni`n` talay bo`limi ja`ne kommunistlik aqi`ydaparasli`qqa si`ymag`ani` sebepli baspalarda, qi`sqarti`ri`ldi`, analizlegende yaki ko`z jumi`p o`tildi yaki oyshi`llar «du`n`yaqarasi`ni`n` sheklengenligi» na`tiyjesi dep bahalandi`. Biraq na`zerimizde, tiykarg`i` na`rse bunda emes. Ma`lim bolg`ani`nday, ha`r bir jerdin` ma`deniyati`ni`n` o`z qag`i`ydalari` bar. Olar usi` jer xali`qlari` ruwxiy jetisiw protsesinde, uzaq ji`lli`q tariyxi`y ta`jiriybe tiykari`nda qa`liplese di. Islām jeri a`debiyati`ni`n` rawajlani`wi` dawami`nda oni`n` o`zine ta`n teoriyali`q tiykarlari` da jarati`ldi`. Bul da`stu`rge muwapi`q bizde a`debiyat teoriyasi`na baylani`sli` bir qatar ilimler payda boldi`. Ma`slen, aruz ilimi, qofiya ilimi, ko`rkem a`debiyat teoriyasi`, ilimi bayan tag`i` basqa. Islām jerinde da`slep bul ilim bag`darlari` arab tilinde a`debiyat ta`jiriybesine tayang`an bolsa, ko`p o`tpey basqa xali`qlar da bul tarawg`a o`z u`leslerin qosa basladi`. Bul haqqi`ndag`i` mag`li`wmatlar ilimler tasnifine baylani`sli` tu`rli qomusiy kitaplar mazmuni`nan ori`n aldi`.

§2. Ma`deniyat ha`m ruwxı'yatti'n` insan ha`m ja`miyet turmi'si'ndag`i` orni' ha`m a`hmiyeti

Ruwxı'ylı'q ha`m ma`deniyat bir-biri menen ti'g`i'z baylani'sli' tu`sinik. Ma`deniyat tu`sinigine ali'mlar ta`repien og`ada ko`p sanli', mazmuni' jag`i'nan ha`r qi'ylı' ani'qlamalar berilgen. Ma`deniyatqa berilgen ta`riylerde avtorlar bul tu`sinikke o`z ko`z-qarasi'nan kelip shi'g`i'p jantasadi'. O`ytkeni ma`deniyat ko`p qi'rli', quramali', ruwxı'y-sotsialli'q qubi'li's, ol insan ha`m ja`miyet turmi'si'ni'n` barli'q ta`replerin qamti'p aladi'. Olardi' uli'wmalasti'ri'p soni' ayti'w mu`mkin, ma`deniyat - bul adamlar iskerliginin` ja`miyettin` ekonomikali'q, sotsialli'q-siyasiy ha`m ma`deniyy turmi's tarawları'nda jaratqan, o`zlerinin` za`ru`rliklerin qanaatlandi'ri'w ushi'n islep shi'g`ari'lg`an materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlar sistemasi'n bildiredi. Xali'q ta`repien jarati'lg`an barli'q materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlar ma`deniyatqa kiredi. Ma`deniyat degende miynet qurallari'n jarati'w ha`m olardan paydalani'w, ilim-texnika tabi'slari' ha`m olardi' o`ndiriske engiziw, miynetti sotsialli'q sho`lkemlestiriw, den sawli'qti' saqlaw islerin jolg`a qoyi'w, xali'q arasi'nda bilimlerde jayi'w da`rejesi ha`m mag`li'wmat, uli'wma orta, uli'wma arnawli' ha`m joqari' bilimlendiriwdi a`melge asi'ri'w, a`debiyat ha`m iskusstvo shi'g`armalari', sotsialli'q, filosofiyali'q, diniy ideyalar ha`m usi' si'yaqli'lar na`zerde tuti'ladi'. Ma`deniyat insanni'n` materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlardi' jarati'w ha`m o`zlestiriw bari'si'ndag`i' iskerligin ko`rsetedi. Ol insan iskerliginin` tek materialli'q na`tiyjelerin g`ana emes, soni'n` menen birge adamlardi'n` miynet protsessinde payda bolatug`i'n bilim bayli'qlari', ta`jiriybeleri, qa`biletleri, o`ndiris ha`m qa`niygelik sheberlikleri, o`z-ara qari'm-qatnasi'qlari'n da o`z ishine aladi'. Ma`deniyat ken` ma`niste insandi' qorshap turg`an ta`biyattan, sotsialli'q qari'm-qatnasi'qlarda ha`m tikkeley o`zinde stixiyali' tu`rde ju`zege kelgen tayar mag`li'wmatlardan paydalani'wdi', sanali' ra`wishte an`lap ali'wdi' talap etedi. Ma`deniyat ta`biyattan pari'q qi'ladi', da`stu`rler, simvollar, til, tikkeley eliklew ha`m a`meliy u`yreniw arqali' a`wladtan-a`wladqa sin`diriledi. Ma`deniyat insan ta`repien oni'n` sotsialli'q qa`liplesiwi protsessinde o`zlestiriledi.

Ja`miyetlik o`ndiristin` eki tu`ri - materialli`q ha`m ruwxı`y o`ndiris tu`rlerine qaray ma`deniyat ta materialli`q ha`m ruwxı`y ma`deniyat boli`p ekige bo`linedi. Materialli`q ma`deniyat degende miynet qurallari`n, miynet ko`nlikpelerin, sonday-aq o`ndiris protsessinde jarati`lg`an ha`m materialli`q turmi`s ushi`n xi`zmet etetug`i`n insan ta`repinen jarati`lg`an barli`q materialli`q bayli`qlardi` tu`sinemiz. Materialli`q ma`deniyatqa materialli`q bayli`qlardi`n` barli`q ji`yi`nti`g`i`, olardi` o`ndiriw qurallari`, o`ndiris protsessinde jarati`lg`an texnika, texnologiya, texnikali`q imaratlar, sotsialli`q miynetti sho`lkemlestiriw formasi`, quri`li`s ha`m diyxanshi`li`qti` jolg`a qoyi`w ha`m t.b. kiredi. Sonli`qtan da biz materialli`q ma`deniyatti` bir neshe tu`rlerge bo`lemiz` o`ndiris ha`m texnika ma`deniyati`, miynetti sho`lkemlestiriw ma`deniyati`, injenerlik ma`deniyati`, aspazli`q ma`deniyati` ha`m t.b.

Ma`deniyatti`n` ekinshi tu`ri - bul ruwxı`y ma`deniyat boli`p tabi`ladi`. Ruwxı`y ma`deniyatqa insanni`n` aqi`li` ha`m ruwxı`y do`retiwshilik iskerligi ha`m olardi`n` na`tiyjeleri kiredi. Ruwxı`y ma`deniyat ilim, filosofiya, iskusstvo, a`debiyat, moral`, din, huqi`q, siyasat, bilimlendiriw, ag`arti`wshi`li`q ha`m basqalar ji`yi`nti`g`i` tu`rindegi insanni`n` si`rtqi` ha`m ishki ruwxı`yli`g`i`, psixologiyasi` a`lemi boli`p tabi`ladi`.

Ruwxı`y bayli`qlar ali`mlar, su`wretshiler, kompozitorlar, shayi`r ha`m jazı`wshi`lar, yag`ni`y xali`q ta`repinen jarati`ladi`. Ruwxı`y ma`deniyatti` jarati`w, o`zlestiriw ha`m rawajlandi`ri`w protsessinde ja`miyet rawajlanadi`, miynet o`nimdarli`g`i` artadi`, o`ndiris ku`shleri rawajlanadi`, adamlardi`n` ruwxı`y kelbeti qa`lipliesedi, a`dep-ikramli`li`g`i`, talg`am ha`m parasati`, estetikali`q zawqi`, do`retiwshilik ku`shi ha`m qa`biletleri rawajlanadi`. Ruwxı`y ma`deniyat adamlardi`n` ruwxı`y do`retiwshilik iskerligi na`tiyjeleri - ko`z-qaraslar, ideyalar, ilimiy bilimlar, diniy ko`z-qaraslar, iskusstvo tarawları, moralli`q ha`m huqi`qi`y o`lshemlerdi islep shi`g`ari`wdan payda boladi`.

Bunday ruwxı`y qa`driyatlar o`z-o`zinen payda bolmaydi`, al rawajlanı`wdi`n` belgili bir basqi`shi`nda o`z-ara qari`m-qatnasi`qqa kiretug`i`n adamlar ta`repinen jarati`ladi`. Ruwxı`y ma`deniyat - ruwxı`y do`retiwshiliktin`

a`piwayi' o`nimi boli'p qalmastan, soni'n` menen birge do`retiwshilik iskerlikti a`melge asi`ratug`i'n adamlar ortasi`ndag`i' mu`na`sibetti de bildiredi. Sonday-aq, ruwxı'y ma`deniyat bilimlendiriw ha`m ilim tarawi' menen baylani'sli' ilimiy iskerlik ha`m bilim ali'w protsessi menen ti'g`i'z baylani'sli' bolg`an biliw ma`deniyati'n, moralli'q ha`m estetikali'q ma`deniyatti' o`z ishine aladi'. Na`tiyjede ruwxı'y ma`deniyat o`z-ara u`zliksiz baylani'sta insanni'n` ruwxı'y pa`ziyleti ha`m iskerliginin` zatlarda materiallasqan formasi`nda, insan ta`repiyen jarati'lg`an ruwxı'y qa`driyatlar formasi`nda (ilim, iskusstvo, huqi'q, moralli'q qag`i'ydalarda) ori'n aladi'.

Ma`deniyat uli'wma insani'y qubi'li's. Ol ha`mmege ten`dey. Mi'sali', a`debiyat, iskusstvo, arxitektura du`rdanalari', ilim-texnika jetiskenlikleri, transport ha`m baylani's qurallari' ha`mmege birdey tiyisli. Tap sonday ruwxı'y ma`deniyat ta ham milliy, ha`m uli'wma insani'y boli'p tabi'ladi'.

2. Ja`miyet rawaji'ni'n` uli'wmali'q qag`i'ydalari'ni'n` biri oni'n` toqtawsi'z ra`wishte bayi'p bari'wi' ha`m rawajlani'wi'nan ibarat. Ja`miyet rawajlani'p bari'wi' menen ma`deniyat ta sapa jag`i'nan o`zgeredi. Yag`ni'y ja`miyettin` rawajlani'wi' ma`deniyatti'n` o`zgeriwin talap etedi, ma`deniyatti'n` jan`alani'wi' bolsa o`z na`wbetinde ja`miyet rawaji'na sebep boladi'.

Ja`miyet rawaji'ni'n` ha`r bir jan`a basqi'shi' aldi'n`g`i' ja`miyettin` ma`deniy tabi'slari'n za`ru`riy ra`wishte miyras etip aladi', oni' qayta isleydi, onnan do`retiwshilikte paydalanadi', oni' jan`a joqari' basqi'shqa ko`teredi. İnsaniyat ta`repiyen jarati'lg`an en` jaqsi' ha`m qunli' na`rseler, materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlar jan`a tariyxı'y sha`rayatta o`zlestiriledi, qayta islenedi ha`m rawajlandi'ri'ladi'. Ja`miyet, da`wir o`zgerislerine say ma`deniyat ha`m ruwxı'yli'qta da o`zgerisler, jan`alani'wlar boladi', biraq aldi'n`g`i' ma`deniyat, tsivilizatsiya joq boli'p ketpeydi, al ma`deniy miyras si'pati`nda saqlani'p qaladi'.

Miyras - insaniyatti'n` ha`r bir tariyxı'y basqi'shi'nda jasag`an a`wladlar ta`repiyen jarati'lg`an ha`m keyingisine jetip kelgen materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlar ji'yi'nti'g`i' boli'p tabi'ladi'. Ma`deniy miyras, yag`ni'y ruwxı'y qa`driyatlar da miyras shen`berine kiredi, biraq onnan biraz pari'q qi'ladi'.

O`tmishtegi barli'q ma`deniyat estelikleri tariyxi'y miyras si'pati'nda saqlani'p qali'wi' mu`mkin, biraq olardi'n` barli'g'i' da ma`deniy qa`driyatqa iye bola bermeydi. Ma`deniy miyrasta adamlardi'n` keleshektegi rawaji'na, ruwx'i'y joqari'lawi'na xi'zmet etetug'i'n, og`an pozitiv ta`sir etetug'i'n qa`driyatli'q a`hmiyetke iye bolg`an ta`replari inabatqa ali'nadi'. Mi'sali', buri'ng'i' awqam da`wirinde jazi'li'p, oni'n` ideologiyasi'n, siyasaki'n u`git-na`siyat etetug'i'n kitaplar o`z o`mirin jasap tawi'sti', bu`gingi ku`n ushi'n da, keleshek ushi'n da qa`diri, a`hmiyeti joq. Duri's, olar tariyxi'y miyras, biraq ma`deniy miyras, ruwx'i'y qa`driyat emes.

Demek, ma`deniy miyras dep o`tmish a`wladtan keleshek a`wladqa miyrasxorli'q tiykari'nda qaldi'ri'latug'i'n, zamanda turaqli'li'g'i' si'nawi'nan o`tken, saylang`an, adamzatti'n` bu`gingi ku`ni ha`m erten`gi rawajlani'wi'na xi'zmet etetug'i'n materialli'q ha`m ruwx'i'y ma`deniyat ji'yi'nti'g'i'na ayta alami'z.

Ma`deniy, ruwx'i'y miyras ha`r bir millet, xali'qti'n` u`lken g`a`ziyinesi boli'p tabi'ladi'. «Bul g`a`ziyne insang`a turmi'sta turaqli'li'q bag`i'shlaydi', oni'n` ko`z-qaraslari' tek g`ana bayli'q artti'ri'w joli'nda ku`n ko`riwge jol qoymaydi', tragediyalar waqti'nda aman saqlap qaladi' ha`m materialli'q qi'yi'nshi'li'q ku`nleri erkti bekkemleydi»^a.

Ma`deniy miyrasti' o`zlestiriw insaniyatti'n` o`tmishi, bu`gini ha`m keleshegin bir pu`tin halda birlestirip, a`detiy ta`rizde tayar tabi'slarg`a aylanadi'. Bar na`rseni izlew, ashi'lg`an jan`ali'qti' qayta ashi'w kerek bolmag`ani' si'yaqli', o`tmish a`wladtan qalg`an isti ta`kirlarlaw sha`rt emes. Erisilgen tabi'slardan kelip shi'g'i'p, ja`miyet o`z maqsetlerin a`melge asi'ri'wdi'n` en` qi'sqa jollari'n tan`laydi'. Bunnan ti'sqari' ruwx'i'y miyras adamlardi'n` potentsiali'n og`ada ken`eytedi, olardi'n` turmi'si'n aqi'li'y ha`m emotsiyali'q jaqtan ku`sheytedi, bilimni` tawsi'lmas deregi boli'p xi'zmet etedi, olardi'n` sanasi'n bayi'tadi', jaqsi'li'qqa qaray jetekleydi.

Tariyxi'y miyrasxorli'q - ja`miyet ha`m oni'n` ma`deniyati'ni'n` gu`lleniwinin` sha`rti. Ken`es da`wirinde milliy ma`deniyatqa duri's mu`na`sibet

qi'li'n badi'. «Baylarg'a, u'stem klassqa xi'zmet etken o'tmish ma'deniyati'ni'n bizge keregi joq, jan'a proletar ma'deniyati'n jaratami'z» urani' asti'nda buri'ng'i' awqam xali'qlari'ni'n, atap aytqanda o'zbek, qaraqalpaq xali'qlari'ni'n da materialli'q ha'm ruwx'i'y ma'deniyati'na qi'rg'i'n keltirildi, meshitler ha'm medreseler buzi'p taslandi', eski shi'g'armalar jandi'ri'ldi'. Bul siyosat sebepli ma'deniy miyras ayaq asti' boldi'. Ken'es du'zimi da'wirinde milliy ma'deniyatti' mensinbew, milliy, diniy qa'driyatlar di' buzi'wg'a qarati'lg'an siyosat na'tiyjesinde mi'n' ji'llar dawami'nda qa'liplesken, ata-babalari'mi'z ta'repinen jarati'lg'an ha'm a'wladtan-a'wladqa miyras boli'p kelgen, o'zinin' biyta'krar, o'zine ta'n shi'g'i'si'y si'yqi'ri'na iye milliy ruwx, ruwx'i'y ba'rkamalli'q bir qansha jemirildi. Milliy-ruwx'i'y qa'driyatlar di'n' ayaq asti' boli'wi'nda, milliy ar-nami'sti'n', ruwx'ti'n' so'ndiriliwinde totalitar du'zimnin' sotsialli'q-ideologiyali'q qa'ipine, mazmuni'na beyimlestirilgen siyasatti'n' roli u'lken boldi'.

Jekepartiyali'q, oraylasqan ma'mleketlik basqari'w tiykari'nda ali'p bari'lg'an siyosat, siyasiy tuti'm arqali' milliy ma'plerge, qa'driyatlarg'a, ruwx'i'yli'qqa tuwra kelmeytug'i'n jat ideyalar, internatsionalli'q ni'qabi' asti'na jasi'ri'ng'an ulli' milletshilik shovinizmge xi'zmet etiwshi ideyalar zorli'q penen millet sanasi'na sin'dirilip bari'ldi'. Shi'g'i'si'y milliy ruwx'i'ylit'i'n' aji'ralmas bo'legi bolg'an islam dini qa'driyatlar i' uzaq ji'llar dawami'nda adamlar sanasi'nan, turmi'si'nan shi'g'ari'p taslawg'a uri'ni'w, milliy ruwx'i'y qa'driyatlar di'n' buzi'li'wi'na ali'p keletug'i'n dinsizlikti siyasiy usi'l ha'm qurallardi'n' ja'rdeminde millet sanasi'na zorlap sin'diriw ruwx'i'y-moralli'q mu'na'sibetlerge unamsi'z ta'sir ko'rsetti. Jaslar ta'rbiyasi'ni'n, shan'araq mu'na'sibetlerinin' buzi'li'wi'na ali'p keldi.

Solay etip, xalqi'mi'zdi'n' uzaq waqi't dawami'nda bag'i'ni'shli'li'g'i'n, siyasiy zorli'q, quri'w sha'rayati'nda jasag'anli'g'i' aqi'betinde millet psixologiyasi'n, ruwx'i'ylit'i'n' g'a'ezlilik, bag'i'ni'shli'li'q iyeledi. Ondag'i' siyasiy belsendilik fizikali'q ha'm ruwx'i'y basi'm o'tkiziw usi'llari', qurallari' ja'rdeminde joq qi'li'ndi'. O'ytkeni siyasiy, huqi'qi'y ha'm ruwx'i'y jaqtan

iskenjege ali'ng'an xali'qti' basqari'w an'sat bolg'an. Aqi'betinde o'tmish penen baylani'sli' dawamli'li'q buzi'li'p, ja'miyet ruwx'i'y jaqtan artqa ketti.

Ruwx'i'y miyras qanday da bir xali'q, millet, oni'n` wa'killeri ta`repinen jarati'li'p, son`i`nan uli'wmainsani'y ruwx'i'y bayli'qqa, miyrasqa aylani'p qaladi'. Orayli'q Aziya xali'qlari'ni'n` o'tmish a`wladlari' qaldi'rg`an ruwx'i'y miyras bug`an mi'sal bola aladi'. Prezidentimiz I.A.Karimov atap ko`rsetkenindey, «Ata-babalari'mi'z aqi'l-oyi' ha`m danali'g`i' menen jarati'lg`an en` a`yyemgi tasjazi'wlar ha`m bitikler, xali'q awi'zeki do`retiwshiliginen baslap, bu`gin kitapxanalari'mi'z g`a`ziyenesinde saqlani'p ati'rg`an mi'n`-mi'n`lap arti'q qol jazba, olarda ja`mlengen tariyx, a`debiyat, iskusstvo, siyosat, moral`, filosofiya, meditsina, matematika, mineralogiya, ximiya, astronomiya, arxitektura, diyxanshi'li'q ha`m basqa tarawlarg`a baylani'sli' qi'mbatbaha shi'g`armalar bizin` ulli' ruwx'i'y bayli'g`i'mi'zdur. Bunday u`lken miyrasqa iye bolg`an xali'q du`n`yada kemnen-kem tabi'ladi'»^a. Bulardi'n` ha`mmesi Turan za`mininde jasag`an ata-babalari'mi'zdi'n` biz a`wladlarg`a qaldi'rg`an ruwx'i'y, tariyx'i'y miyrasi'. "a`rezsizlik sharapati' menen bul ulli' miyrasi'mi'zdi' u`yreniw, xalqi'mi'zg`a jetkiziw, jas a`wladti' olar ruwx'i'nda ta`rbiyalaw da`wiri keldi. «Biz bul biybaha miyrastan xalqi'mi'zdi', a`sirese jaslari'mi'zdi' qanshelli ko`p bahramand etsek, milliy ruwx'i'yli'g`i'mi'zdi' joqari'lati'wda, ja'miyetimizde iygi insani'y pa`ziyletlerdi kamal tapti'ri'wda sonshelli qu`dretli ag`arti'wshi' quralg`a iye bolami'z».

I'I'-bap: O`zbekistanda g`arezsizlik ji'llari'nda ma`deniyat ha`m ruwxı'yatqa za`ru`rliktin` arti'p bari'wi'

§1. Joqari' ruwxı'yli'q insanni'n` - ja`miyettin` ku`sh-qu`dretinin` tawsi'lmas deregi

Totalitarizm – buyri'qpazli'q da`uirinde ma`deniy – ruwxı'yatqa, oni' rawajlandi'ri'wg`a, oni'n` ma`nis mazmuni'n analizlewge insan ha`m ja`miyet turmi'si'ndag`i' orni', a`hmıyeti aytarli'qtay kewil awdari'lmadi'. O`ytkeni, zorli'qqa` tiykarlang`an insang`a qarsi' qarati'lg`an adalatsi'z du`zim Orayli'q Aziya xali'qlari', o`zbek, qaraqalpaq, tu`rkmen, qazaq, qi'rg`i'zlardi' milliy - ma`deniy, diniy, ruwxı'y qadriyatları'nan juda qi'li'p, olardi' kelesheginen birotala jol bermeslik edi. Bul jolda bul xali'qlardi'n` tili u`rp-a`det da`stu`rlerinde saplasti'ri'wdi' o`z aldi'na maqseti etip qoyg`an edi. Buyri'qpazli'q du`zim wa`killeri xali'qti', milletti tilinen, dininen, ma`deniyati', manawiyati'nan ayi'ri'w, oni'n` keleshegin joq etiw, olarda ma`n`gi qulli'qta saqlap turi'w dep tu`sinedi.

Olar milliy o`zligin an`lamag`an xali'qti', miletti qulli'qta saqlaw, eziw jen`il bolatug`i'nli'g`i'n jaqsi' bilip, ma`selelerdi ilim-pa`nde analizlewge bilqastan kewil awdarmadi'. Adamzatti'n` ko`p mi'n` ji'lli'q sotsialli'q ta`jriybesi bull jamanli'qti'n`, du`n`yadag`i' zorli'qqa` tayanatug`i'n jawi'z ku`nlerdin` qaysi' bir xali'qti', milletti yaki ma`mleketti o`zine boysi'ndi'rmaqshi', oni'n` bayli'qlari'nan tegin paydalanbaqshi' boli'p, en` da`slep oni' ruwxı'y - ma`naviy, olardi'n` ruwxı'y tayani'shi' bolg`an milliy qadriyatları'nan, tariyxi'y yadi'nan juda qi'li'wg`a uri'nar eken. Oni'n` tasti'yg`i'n o`zimizdin` zaq ha`m jaqi'n tariyxi'mi'zdan ko`remiz.

Sonli'qtan tariyxti'n` quramali' ha`m buri'li's dawirinde xali'q, ma`mleket, millet milliy ma`pler joli'nda bekkem ha`m qatan` turmasa, oni' qorg`amasa qi'yi'n boladi'.

O`ytkeni insan o`zi ta`repinen a`melge asi'ri'li'p ha`r bir sotsialli'q ha`rekettin` n`atiyje ha`m aqi'betlerin, aldi'nan ko`re alsa g`ana onnan o`zi ha`m basqalar, uli'wma ja`miyet ushi'n qanday materialli'q ha`m ruwxı'y ma`p keletug`i'ni'na isenim payda etse g`ana, sonda g`ana ol o`zindegi bar bolg`an

imkaniyatlarini, barliq ku'sh-quwati iske qosi'p maqsetine jetedi. Ha'r qanday quramali' qi'yi'n ma'selelerdi sheshe aladi'.

Ha'zirgi jedel demokratiyali'q rawajlanil'widi'n basqi'shi'nda insan faktorni'ni'n ku'sheyip bari'wi'ni'n bir qansha ta'replerin atap o'tiwge boladi'.

Olardan:

a) ha'r bir insandi' materialli'q ha'm ruwxii'y bayli'qlardi' do'retiwge olarg'a ku'sh-quwat bag'i'shlaydi', ruwxlandi'radi';

b) ekinshi ta'repten olardi'n miynet iskerligin ku'sheytedi, qanigeligin o'siriwge ta'sir ko'rsetedi, qanigeligin o'siriwge ta'sir ko'rsetedi, uli'wma rawaji'n jedellestiredi.

Insan - shaxsi'ni'n bayli'g'i', jedelligi en da'slep miynet iskerliginde a'melge asadi'.

Manawiy qadiriyatlar ha'm milliy ozlikti an'law ti'ni'shli'q ha'm rawajlanil'widi'n bas tiregi ekenligi Islam Karimov shi'g'armalari' tiykari'ndag'i' daliliy:

Prezidentimiz I.Karimov ozinin "G'a'rezsizlik ha'm ma'deniyat", O'zbekstanni'n siyasiy-sotsiialli'q ha'm ekonomikali'q rawajlanil'wi'ni'n keleshekkegi tiykarg'i' sha'rtleri", "O'zbekstan ekonomikali'q reformalardi' teren'lestiriw joli'nda" kibi ha'm basqa shi'g'amalari'nda jan'a demokratiyali'q jamiiyetti quril'w ushi'n xalqi'mi'zdi'n milliy ma'na'wiyati'n jetilistiriw ma'selesine ulken itibar berilgen.

Joqari' ma'na'wiyatli' insan bu'gingi ku'n ha'm keleshek haqqi'nda pikir ju'ritedi, qayg'i'radi', soni'n menen birge keleshekkegi o'mir ha'm turmi'sti'n rawajlanil'wi' ushi'n oz u'lesin qosi'wg'a umti'ladi'.

Sonli'qtan, jas g'a'rezsiz ma'mleketimizdin keleshegi ushi'n ma'na'wiyati' joqari', nawqiran insanlar zarur. Soni'n ushi'n jurtbasshi'mi'z, Joqari' ma'na'wiyat-keleshek pundamenti" degen hikmetli shaqi'ri'qti' ja'ne de joqari'raq ko'terdi.

Ma`nawiy qa`diriyatlar ha`m milliy o`zlikti an`law ti`ni`shli`q ha`m rawajlani`wdi`n` bas sha`rti boli`p, xali`q an`i`ni`n` o`siwi ha`m o`mir ha`mde turmi`s ma`deniyati`ni`n` rawajlani`wi`nda za`ru`r a`hmiyet do`retedi.

Usi` ori`nda bir na`rseni ayri`qsha eskertiw lazi`m, xalqi`mi`z ha`r qanday sha`rayatta da bir o`mir o`zinin` diniy isenimin abaylap ha`m a`lpeshlep kelgen, ma`nawiy qa`diriyatlari`n qa`dirlegen. Oni`n` aldi`n`g`i` bo`legi bul jolda jani`n ha`m ayamag`an: Abdulla Qodiriy, Sholpan, Fitrat, Elbek, Usmon Nosir, Allayar Dosnazarovlar kibi ju`zlep ziyali` ha`m ma`mleketlik iskerlerdin` keshirmeleri usi` pikirimizdin` ani`q da`liyli boladi`.

Bunda hu`kim etken buri`ng`i` sovet hu`kimeti xalqi`mi`zdi`n` aldi`n`g`i` zi`yali` bo`legine u`zliksiz ra`wishte izlerine tu`sip ha`m zorli`q etip kelgeni ha`mde qi`rg`i`nlar sho`lkemlestirgeni ko`rinip turi`pti`.

G`a`rezsizlik sharapati` menen tiklengen biybaha qa`diriyatlar haqqi`nda ko`p ayti`p ati`rmi`z. G`a`rezsizlik bizge tariyx haqi`yqati`n tiklew, milliy, ma`deniy miyraslardi` u`yreniw ha`m qali`s bahalaw imka`ni`n berdi.

Prezidentimiz G`a`rezsiz ma`mleketin` bas arxitektori` si`pati`nda g`a`rezsizliktin` da`slepki ku`nlerinen-aq xali`qta milliy maqtani`sh, o`zinin` bay tariyxin`nan maqtani`sh ete ali`w sezimin ku`sheyttiriw arqali` ma`mlekette ma`nawiy-ruwxı`y atmosferani` qarar tapti`ri`wg`a kiristi.

“Ma`mleketimizde a`melge asi`ri`li`p ati`rg`an demokratiyali`q o`zgerislerden basli` maqset millet si`pati`nda o`zlikti an`law esaplanadi`. Adamlar o`mirdi, jan`ali`qlardi` an`li` ra`wishte qabi`l etsin”,- degen edi Prezidentimiz.

O`mirimizge bir na`zer salayi`q: bunnan bar jog`i` on ji`l aldi`n kim edik ha`zir kim boldi`q! Tag`dirimiz, erkimiz kimlerdin` qoli`nda edi? Tilimiz, dinimiz qay ahwalg`a tu`sip qalg`ani` esimizden shi`qti`ma? İmam al-Buxoriy kibi ulli` muhaddislerimizdin` muqa`ddes qa`birleri wayran, tikenekzar boli`p jatqani`n umi`ta alami`zba? Hu`kim etip turg`an siyosatqa sa`l qayshi` keletug`i`n a`piwayi` bir ga`p ushi`n xalqi`mi`zdi`n` hasi`l perzentleri repressiyag`a ushi`rag`an, ko`pshilik adamlar eki ju`zlemeshilik, jalpi`ldaqli`q penen ku`n keshirgen da`wirler ele esimizden ko`terilgen joq.

G`a`rezsizlikke eriskenimizge tariyxta ju`da` qi`sqa waqi`t bolsada, keleshegi ulli` ma`mleket quri`w joli`nda, ma`mleketimiz puxaralari` ja`miyetimizdin` rawajlani`wi`na jaqsi` u`les qosi`wg`a umti`lmaqta. O`ytkeni, bizdegi ti`ni`shli`q ha`m rawajlani`wdi`n` basli` sebebi ma`nawiy qa`diriyatlar ha`mde milliy o`zlikti an`lag`ani`mi`zda.

«Ha`r bir aqi`lli` insanni`n`, ja`miyetimizdin` muqa`ddes wazi`ypasi`, ayti`wi`mi`z mu`mkin, o`mirdin` ma`nisi–qabi`l perzentler o`siriw, olardi` ha`m fizikali`q, ha`m ma`nawiy jaqtan jetik etip ta`rbiyalaw, kamalg`a jetkenin ko`riw, ata-anasi`na, Watani`na sadi`q adam etip kamalg`a jetkiziwden ibarat».

«Insanni`n` ma`nawiy, minez-qulqi`ni`n` kamali` sonday ken`, sonday quramali`, mazmun-ma`nisi jag`i`nan teren` tu`sinik esaplanadi`.

Ja`miyetimizde ju`z berip ati`rg`an ma`nawiy jaqtan jetilisiw, insanni`n` minez-qulqi`ni`n`, oy-pikirinin`, siyasiy jaqtan jetilisiwi, ma`mleketimizde a`melga asi`ri`li`p ati`rg`an milliy oyani`w protsessleri menen u`zliksiz baylani`sli`.

Ha`zirgi zaman dun`ya tsivilizatsiyasi` rawajlani`w mashqalalari` ha`m keleshegi uli`wma insani`yli`q ma`nawiy qa`diriyatlardi`n` a`hmiyetin belgili da`rejede asi`rdi` ha`m olardi` du`n`ya tsivilizatsiyasi`ni`n` tirishilik za`ru`rligine aylandi`rdi`. Sebebi bul mashqalalardi` tek g`ana jer ju`zindegi barli`q xali`qlar ha`m ma`mleketler birgelikte awi`zbirshilik penen g`ana sheshiwleri mu`mkin.

U`rp-a`det ha`m da`stu`rleri, dini, tariyxi`y o`tmishleri, sotsial-ekonomikali`q ha`m ma`nawiy qi`zi`g`i`wshi`li`qlari` ha`r qi`yli`, ha`tteki, bir-birlerine qarsi` bolg`an millet ha`m illetlerdi rawajlani`wdi`n` tu`rli basqi`shi`nda, ha`tteki, qarama-qarsi` sotsial-ekonomikali`q du`zimde turg`an xali`qlardi` bir-birlerine jaqi`nlasti`rdi`, olardi` qaysi` millet ha`m elatqa, klass ha`m sotsialli`q toparg`a tiyisli boli`wlari`nan qaramastan bir insan perzenti ekenliklerin seziwi og`ada a`hmiyetli.

Jer ju`zindegi xali`qlarda ele tariyxi`y o`tmishtin` izleri ku`shli boli`p, olar bir insan perzentleri ekenin seziw da`rejesine shekem rawajlanbag`an. Bug`an erisiw ushi`n jer ju`zindegi ba`rshe xali`qlar ali`mlari`ni`n` ma`nawiy qa`diriyatlardi`n`

payda boli'wi', olardi'n` quramali' rawajlani'w joli'na, mazmun ha`m ko`rinislerine bag`i'shlang`an ilimiy-izleniw jumi'slari'n ku'sheyttiriw ha`mde olardi'n` na'tiyjelerin miynetkesh xali'q arasi'nda jayi'w ha`m tu`sindiriw jumi'slari'n ken` ko`lemde ali'p bari'w lazi'm. Soni'n` menen bir qatarda bul jumi'slardi' ma`mleket siyasati' da`rejesine ko`teriw za`ru`r. Kerisinshe jag`dayda bolsa, bul wazi'ypalardi' a`melge asi'ri'p bolmaydi'.

Ga`p sonda, insanlar qaysi' topar ha`m sotsialli'q qatlam, qaysi' din, elat ha`m millet wa`killeri boli'wi'nan qa'ttiy na`zer, olar ta`biyatti'n` o`zine ta`n bir bo`legi si'pati'nda o`zinin` sotsialli'q ha`m biologik a`hmiyeti jag`i'nan bir pu`tinlikti quraydi', bul jag`day uli'wma insani'yli'q xarakterge iye bolg`an ma`nawiy qa`diriyatlardi'n` qa`liplesiwine ali'p keledi. Bunday qa`diriyatlar olardi'n` sotsialli'q ta`biyati'na mas boli'p, olardan aji'ralg`an halda bolmaydi'.

Uli'wma insani'yli'q qa`diriyatlar insaniyatti'n` jarqi'n kelesheginin` ko`rinisi eaplanadi'. Ha`zirgi ku`nnin` o`zindeyag`an olar tu`rli millet ha`m elatlardi'n` tu`rli sotsial-ekonomikali'q dizimindegi xali'qlardi'n` ti'ni'sh-tati'w jasawdag`i' olardi'n` birgelikte ha`m awi'zбирshilikte ha`zirgi zaman mashqalalari'n ha`m wazi'ypalardi' bir jaqli' qi'li'wdag`i' a`hmiyetli bir ma`nawiy quralg`a aylani'p barmaqta.

G`a`rezsizliktin` da`slepki ji'llari'nan baslap dawam etip kiyati'rg`an qutli' da`stu`r-ulli' babalari'mi'z du`n`yag`a dan`q shi'g`arg`an, ja`ha`n ja`ma`a`tshiligi a`lleqashan o`z muqaddes mu`lki dep ta`n alg`an ma`nawiy miyras iyelerinin` yubileylerin ma`mleket ha`m ja`ha`n ko`leminde ni'shanlaw haqqi'ndag`i' pa`rmanlar ha`m olardi'n` ori'nlani'wi' a`yne usi' ma`sele milliy ma`nawiyati'mi'z negizlerine pu`tkil xalqi'mi'z ha`m birinshi na`wbette, jas a`wlad itibari'n qarati'w maqsetin ko`zde tutadi'.

Hesh bir xali'q du`n`yada jeke jasamaydi', jalg`i'zli'qta rawajlanbaydi' da. Elat ha`m milletler ha`miyshe o`z-ara tu`rli mu`na`sibetlerde boladi' ha`m tariyx dawami'nda bir-birine ta`sir o`tkizip, o`zlerin de, o`zgelerdi de ma`nawiy bayi'ti'p baradi'. Biraq hesh qashan hesh bir xali'q o`zliginen pu`tkil waz keship, basqa xali'q ma`nawiyati' esabi'nan o`zin bayi'ta alg`an emes.

Jeke bir shaxs pu`tkil o`zge bir ma`nawiy bir ortali`qta ta`rbiya ali`p, og`an toli`q maslasi`wi` mu`mkin. Biraq pu`tin bir xali`q toli`g`i`nsha o`zliginen keship, o`zge xali`q ma`nawiy du`n`yasi`n qabi`l qi`lsa, demek, onday xali`q joq boladi`.

Ta`n ali`w kerek, eski du`zim waqi`ti`nda ali`mlari`mi`z ha`m tariyxshi`lari`mi`z qanshelli pa`k, qanshelli haqgo`y bolsada, a`jdadlar miyrasi`na xali`s jandasi`w imka`ni`na iye emes edi. Olar bazi`da o`zleri tuwri` dep oylag`an halda, bazi`da ma`jbu`rlikten bardi` joq, joqti` bar qi`li`p ko`rsetken. A`jdadlari`mi`z so`zlerin xali`s, sol aymaq ma`nawiyati`ni`n` a`meliy ha`m na`zeriy ka`milligi aymaqqa muwapi`q ta`rizde emes, marksistlik ideologiya jo`nelisine ta`n ra`wishte talqi`n etken.

Na`tiyjede o`tmish miyraslari`mi`z menen tu`p qoljazbalardan, toli`q tekstlerden emes, g`alabali`q basi`li`mlar tiykari`nda tani`sqa ko`pshilik joqari` mag`li`wmatli` qa`niygeler de jalg`i`z ideologiya ruwxsat bergen «haqi`yqatlar»dan basqa haqi`yqatlar bar ekenliginen derlik biyxabar ta`rbiya alg`an. Bu`gin ziyali`lari`mi`zdi`n` ko`pshiligi ma`nawiy miyrasti` tuwri` an`lap jetiwge qi`ynali`p ati`rg`anli`qlari`ni`n` sebeplerinen biri de usi`nnan.

Bir insang`a o`z milliy ma`nawiyati`n toli`q an`lap jetiw ushi`n Allah ju`z ji`l o`mir berse de kemlik qi`ladi`. Ha`r bir millet, ha`r bir xali`q o`z turmi`s ta`rizin, keleshegin a`jdadlari`ni`n` tariyx`y ta`jriybesine tiykarlani`p quradi`, biygana pishimler tiykari`nda rawajlana almaydi`. Mi`n` ji`llar dawami`nda jer ju`zindegi tu`rli aymaqlarda jasag`an xali`qlardi`n` o`z-ara siyasiy, ma`deniy, sotsialli`q baylani`slari` ha`zirgidey jaqi`n bolg`an emes.

§2. Ruwxi'y qadriyatlar insanni'n isbilermenliginin, oylap tabi'wshi'li'g'i'ni'n tawsi'lmas deregi

Qadriyatti'n tu'rlerinin arasi'nda ruwxi'y qadriyatlar en a'hmiiyetili ori'ndi' iyeleydi. Ruwxi'y qadriyatlar tu'sinigi insan ruwxi'yli'g'i' ha'm a`dep-ikramli'li'q ha'm ja'miyettin ruwxi'y turmi'si'na menen baylani'sli' boli'p, insanlardi' ta'rbiyalawg`a, olardi'n barkamalli'g'i'n ta'miynlewge, milletler ha'm ja'miyetti jetiklikke jeteleytug`i'n qadriyatlar sistemasi'n quraydi'. Bul tu'sinik ruwxi'yli'q, turmi's ta'rizi, mentalitet, u`ra-a`detler, Watani'na ha'm xalqi'na, o`zgelerge hu`rmet, ti'ni'shli'q ha'm tati'wli'q, barqararli'qqa umti'li'wda ko`rinedi. Bunda insan tarbiyasi' ha'm kamalati'nda a'hmiiyetke iye bolg`an qadriyatlar tu'siniledi.

Ruwxi'y qadriyatlar belgili bir sharayatlarda qaliplesedi ha'm usi' ma'niste sotsialli'q a'tirapti' jarati'w quramali'li'g'i'ni'n tiykarg'i' bo`legi boli'p esaplanadi'. Bul qadriyatlardi' an`law shaxsti'n o`z milleti, jurti', eline tiyisli qadriyatlardi' abaylap asi'rap saqlawg`a xi'zmet qi'ladi', o`zinde isenim ha'm hu`rmetti bekkemleydi. Watan rawaji'na u`lken u`mitler menen qarawg`a undeydi. Belgili bir millet o`z qadriyatlarin qanshelli da`rejede asi'rap baylasa, oni'n rawajlani'wi'nda ruwxi'y ha'm materialli'q faktorlar uyg'i'nli'g'i' sonshelli da`rejede bekkem ha'm turaqli' boladi'.

Ruwxi'y qadriyatlardi'n payda boli'wi'na ha'r eki ta`reptin ta`siri u`yreniledi. Bunday qadriyatlar sotsialli'q sana tu'rlerine mass keletug`i'n ma`deniy, ag`arti'wshi'li'q, a`dep-ikramli'q, diniy, huqi'qi'y, ilimiy ha'm basqada tu'rlerge bo`linedi. Olar insanni'n aqi'lli', kamalati', du'n`yani' biliw maqseti, bilimlerinin haqiqatka say keliwi da`rejesin ani'qlaw mezani' yamasa belgili bir ideal tu'rinde payda boladi'. Ruwxi'y qadriyatlardi'n insan ta'rbiyasi' ha'm ja'miyettegi orni'na ta'n tiykarg'i' funktsiyasi' a`ne usi' menen baylani'sli' boladi'. Usi' qadriyatlardi'n ja`ne bir a'hmiiyetli ta`repi sonda, olardi'n bazi' birewleri insaniyat tariyxi' dawami'nda a`stelik penen rawajlani'p ha'm quramalasi'p baradi'. olardi'n mug`dari' ha'm si'pati'ni'n arti'wi' ja'miyet ag`zalari'ni'n oylaw da`rejesinin joqari'lawi' ha'mde

insaniyat rawajlani'wi'nda qanshelli ilgerilep ketiwini` ko`rsetkishi boladi'. Aytap aytqanda uzaq o`tmishten bu`gingi ku`nge shekem qadiri ha`m a`hmiyeti joqari' bolg`an gazeta, radio, televidenie haqki'nda uli'wma ta`sawirge iye bolg`an emes. Bunday ko`z qaralar a`sirler dawami'nda quramalasi'p, turmi's penen uyg`i'n ta`rizde bayi'p barg`an.

O`zbekistanni'n` g`arezsizlikke erisiwi menen ruwxii'y qadriyatlar`a itibar qusheyip bardir'. Biraq, usi' qa`driyatlar ma`mleketimiz g`arezsizligin ha`m xalqi'mi'zdi'n` erkinligin bekkem qi'latug`i'n, og`an ku`sh-quwat bag`i'shlaytug`i'n tiykarg`i' faktorlardan biri boli'p esaplanadi'.

Xalqi'mi'zdi'n` a`sirlerden-a`sirlerge miyras boli'p kiyati'rg`an ruwxii'y qa`driyatlari' uzaq tariyxi'y protsesste rawajlang`an ha`m qaliplesip barg`an. Olardi'n` ush mi'n` ji'ldan arti'q da`wirin o`zinde sa`wlelendirgen. Bizin` ruwxii'y qadriyatlari'mi'z a`ne usi' tsivilizatsiyag`a baylani'sli' boli'p, olar milletimizde payda bolg`an ma`kani'na, anna jurti'na hu`rmet ko`rsetip, a`wladlardi' eslew sadaqatli', u`lkenlerge hu`rmet, ibali', a`ndiysheli kibi ko`plegen tu`siniklerdi sa`wlelendiredi. Ruwxii'y qadriyatlari'mi'zdi' ja`hannin` basqa xali'qlari'na uqsamaytug`i'n u`rp-a`detler, da`sturi'ler, ma`resimler ko`plep ushi'raydi'.

Ruwxii'y qadriyatlar ha`m qa`driyat miyranlari' ja`miyet ruwxii'yati'na ha`m og`an mu`na`sip bolg`an kisilerdin` minez-qulqi'n ta`rtipke sali'w ha`m tuwri' jo`neltirilgen funktsiyani' da ori'nlaydi'. Bunda o`zine mass ruwxii'y basqari'wdi'n` na`tiyjeliligine erisiw ju`da a`hmiyetli.

Ruwxii'y qa`driyatlar qurami'ndag`i' axlaq o`lshemleri ta`rbiyani'n` negizin qurag`an. Ta`rbiyasi'z ja`miyat rawajlanbaydi'. Ta`rbiya bolsa axlaqi'y pa`ziyiletlerdi sin`diriwden baslanadi'. Ta`rbiya sin`diriliwinen insan ka`milikke qarap baradi'.

Ka`millik o`z-o`zinen payda bolmay, ba`lki insan jasag`an ja`miyetke, ortali'qqa baylani'sli'. Ja`miyet, ortali'q bolsa insanlar mu`na`sibetinen qa`liplesedi, payda boladi'. Bul qatnaslar qanday bolsa, ta`rbiya da sonday boladi'.

Solay eken, ja`miyet aldi`nda ju`da` a`hmiyetli ma`sele bul ta`rbiyali`q tarawlardi`n` na`tiyjesin asi`ri`w. Ta`rbiya ma`mleket siyasaki`ni`n` u`stin bag`dari`na aylani`wi` lazi`m. G`a`rezsizlik ji`llarda bul a`hmiyetli ma`sele tiykari`nada bir qansha isler a`melge asi`ri`ldi`. Ta`lim tarawi`nda ha`m kadrlar tayarlawdi`n` bag`darlari` boyi`nsha qarar ha`m ni`zamlar qabi`l qi`li`nda, ha`zirgi ku`nde sol qarar ha`m ni`zamlar tiykari`nda zamanago`y da`stu`r ha`m sabaqli`qlar, qollanba ha`m ko`rgizbeli qurallar islep shi`g`i`li`p a`melde qollani`li`p ati`r. A`lbette, islengen ha`m islenip ati`rg`an «ten`izden bir tamshi`». Ka`mil insanlarga ta`n bolg`an tuyg`i` ha`m sezimlerde a`wladtan-a`wladqa o`tkiziw ushi`n misli ko`rilmegen is ha`m wazi`ypalar a`melge asi`ri`li`wi` da`rkar. Erkin, o`z haq-huqi`qlari`n ashi`q biletug`i`n, o`z potentsiali`, aqi`lg`a isenip jasaytug`i`n, soni`n` menen birge ja`miyet ma`pin o`z shaxsiy ma`pleri menen uyg`i`n ta`rizde quratug`i`n jetik insanalardi` ta`rbiyalawdan ibarat wazi`ypa ko`lidenen` turi`pti`.

Axlaq ha`m a`dep ta`rbiyasi`na itibarsi`z qarag`an ja`miyet ekonomikali`q, siyasiy, ma`deniy, texnikali`k jen`islerge erisilmeydi, kerisinshe kriziske ushi`raydi`. Ja`miyettegi ba`rshe jen`is ha`m kemshilikler insanni`n` ruwxiy kamalati`na bari`p taqaladi`. Ruwxiy kamalatqa erisilmegen ja`miyet materialli`q ko`terile almaydi`, keleshegi jarqi`n bola almaydi`. Sol sebepli de ja`miyet keleshegi jarqi`n bola almaydi`. Sol sebepli de ja`miyet keleshegin ta`minlew ushi`n axlaq ha`m a`dep ta`rbiyasi`n jaqsi`law talap etiledi. Xalqi` ruwxiy ta`repten jarli` bolg`an ma`mleket ta`biyyiy bayli`qlardi`, materialli`q bayli`qlari` esapsi`z bolsa da, hesh qashan abi`ray itibarg`a i`layi`q ulli` ma`mleket bola almaydi`. Sol sebepten de ha`r bir ja`miyet da`slep o`zinde jasawshi` shaxslardi`n` joqari` ma`nawiyatli` boli`wi` ushi`n qayg`i`ri`wi`, olarg`a sol sezimge iye boli`wi` ushi`n qolayli`qlar jarati`wi` ta`biyyiy halg`a aylani`wi` kerek. Demek, axlaq-a`dep ta`rbiyasi` jetekshi ori`nda boli`wi` lazi`m. Joqari` axlaqi`yli`q ha`m a`deplilik bolmasa, joqari` ruwxiy`yli`q ta bolmaydi`.

Axlaq a`deпти qad`dirlew ha`r bir insanni`n` joqari` wazi`ypasi` sanaladi`. Sebebi, onda insang`a ha`m insaniyat ta`g`dirine keru ta`sir etetug`i`n na`ma`lim

jag`daylardi`n` o`zi joq. Demek, bul miyrastan keshpeslik bizin` wazi`ypami`z. Kerisinshe, oni` bayi`ti`w ha`m turmi`sta qollani`w pari`z ha`m qari`z. Atabalalari`mi`z jaratqan biybaha axlaqi`y protsesslerge a`mel qi`li`nsa, insanlar arasi`ndag`i` mehir-muhabbat, insaniyli`q sezimlar artadi`, el-jurt, ma`mleket, ja`miyette turaqli`li`q payda boladi`, ko`ralmawshi`li`q joq boladi`. Bul bolsa axlaqi`y ta`rbiyani` o`z ori`ni`na qoyi`wdi`n` bir ko`rinisi. Prezidentimiz I.A.Karimov aytqani`nday, «U`lkenlerdi hu`rmet etiw, shan`araq ha`m perzentlar tuwri`si`nda oylaw, olarg`a g`amxorli`q etiw, ashi`q kewillilik, millietinen qa`tтий na`zer adamlarg`a jaqsi` mu`na`sibette boladi`, o`zgeler qayg`i`si`na sherik boli`w ha`m o`z-ara ja`rdem tuyg`i`si` adamlar ortasi`ndag`i` qatnaslardi`n` shegarasi` esaplanadi`. O`z Watani`na mehir-muhabbat, miynetsu`yshilik, bilimge, ustazlarga, marifatparwarlarga degen hu`rmet-itibar O`zbekstan xalqi`na ta`n pa`ziylet».

Ruwxi`y qa`diriyatlardi`n` tikleniwi ha`zirgi da`wirde qospali` jag`daylarda, yag`ni`y jan`a ja`miyetlik qatnaslardi`n` payda boli`p ati`rg`an da`wirine tuwra kelip ati`r. Sonli`qtan da biz Prezident I.Karimovti`n` so`zlerin basshi`li`qqa ali`p, xa`r bir tiklenip ati`rg`an ruwxi`y qa`diriyatlarga`a itibar berip, en` a`hmiyetlisi, uli`wma insani`y qa`diriyatlardi` bayi`tatug`i`n ha`m de ja`miyetimizdi demokratiyalasti`ri`w ha`m jan`alaw jag`daylari`na juwap beretug`i`n, a`dep ikramli`q ta`repien a`hmiyetli da`stu`rlardi, u`rp-a`detlerdi qayta tiklewimiz kerek. Biz milliy o`zligimizdi ko`rsetetug`i`n ma`deniy miyrasqa di`qqat awdarg`ani`mi`zda, oni` tiklegenimizde bizin` artqa ketiwimizge emes, al alg`a ketiwimizge, du`n`yali`q progresske erisiwimizge ja`rdemlesetug`i`n en` a`hmiyetlilerine birinshi na`wbette kewil bo`lgenimiz maqsetke muwapi`q boladi`.

Milliy o`zlikti an`lawdi`n` tikleniwi xalqi`mi`zdi`n` ruwxi`yli`g`i`ni`n` tiykarlari`, dereklari bolg`an to`mendegi faktorlarga`a tiykarlanadi`. Birinshiden, xalqi`mi`zdi`n` qali`s, qosi`mtasi`z og`ada ani`q ha`m duri`s tariyxi`n tiklew, ekinshiden xalqi`mi`zdi`n` etnik, ma`deniy ha`m diniy jaqtan bir birine sabi`rli`li`g`i` penen shi`damli`li`g`i`, u`shinshiden ja`miyettin` diniy – ruwxi`y tiykarlari`n, yag`ni`y islam dinin ni`zamg`a sa`ykes o`z orni`na qoyi`w,

to`rtinshiden insanni`n` ruwxı`y tikleniwi, jer, suw, hawag`a qatnasi`nda da bayqaladi`, besinshiden ruwxı`y qa`diriyatlardi`n` ja`ne bir qu`dretli deregi da`stu`riy shan`araq ha`m tuwi`sقانli`q qatnaslar a`debinen ibarat, alti`nshi`dan ruwxı`y qa`diriyatlardi`n` tikleniwi olardi`n` ha`zirgi du`n`ya ha`m axbarat tsivilizatsiyasi` qa`diriyatlari`na iykemlesiwi menen belgilenedi.

Prezident İ.Karimov g`a`rezsizlik ji`llari`nda erisken tabi`slari`mi`zg`a toqtala oti`ri`p «Yuksak ma`naviyat engilmas kuch» miynetinde «O`zlikti an`law, milliy sana ha`m oy pikiridin` ko`rinisi, a`wladlar ortasi`ndag`i` ruwhi`y manawiy baylani`s til arqali` iske asi`ri`ladi`» dep atap o`tken.⁴

Qaraqalpaqstan Respublikasi` o`z suverenitetine erisip, O`zbekstan qurami`nda o`zinin` milliy rawajlani`w joli`na o`tti. Qaraqalpaq tili ha`m o`zbek tili ma`mleketlik til dep ja`riyalandi`. Xalqi`mi`zdi`n` milliy ha`m diniy da`stu`rlerine, bayramlari`na, xali`qti`n` u`rp-a`detlerine erkinlik berilip ken` jol ashi`ldi`. Jan`a Konstitutsiya tiykari`nda adamlardi`n` huqi`qlari` ken`eytildi. Mektepte, joqari` oqi`w ori`nlari`nda oqi`w da`stu`rleri, sabaqli`qlar qayta islenbekte. Xalqi`mi`z erkin tu`rde o`z ilimin, a`debiyati`n, ko`rkem o`nerdin` barli`q tu`rlerin rawajlandi`ri`wg`a mu`mkinshilik aldi`. Bulardi`n` ha`mmesi ruwxı`y qa`diriyatlari`mi`zdi` ha`m milliy o`zlikti an`lawdi` tiklewdin` jarqi`n ko`rinisleri boli`p esaplani`ladi`. Milliy teatri`mi`zda, kontsert da`stu`rlerimizde qaraqalpaq temasi`ni`n` ken` ori`n ali`wi`, muzeylerimizde qaraqalpaq xalqi`ni`n` tariyxi`na ken` ori`n beriwi bul o`zgeristin` ayqi`n mi`sallari`.

Birden-bir ja`miyet ruwxı`y imkaniyatları`n, adamlar sanasi`nda ruwxı`y ha`m turmi`slı`q qa`driyatları`n rawajlandi`rmay ha`m bekkemlemey turi`p o`z keleshegin ko`z aldi`na keltire almaydi`.

Xali`qti`n` ma`deniy qadriyatları`, ruwxı`y miyrasi` – mi`n` ji`llar dawami`nda Shi`g`i`s xali`qlari` ushi`n qu`dretli ruwxı`y azi`q boli`p xi`zmet etken. Uzaq waqi`t dawam etken qatan` sheklewlerge eziliwine qaramay, O`zbekistan xalqi` a`wladtan a`wladqa o`tip kelgen o`z tariyxi`y ha`m ma`deniy qadriyatları`n ha`m de o`zine ta`n da`stu`rlerin saqlap qali`wg`a eristi.

⁴.Karimov İ.A. Yuksak ma`naviyat – engilmas kuch.T.Ma`naviyat.2008, 83 bet

G`arezsizligimizdin` da`slepki ku`nlerinen baslap aq ata-babalari`mi`z ta`repien ko`p a`sirler dawami`nda jarati`p kelingen og`ada u`lken, biybaha ruwxı`y ha`m ma`deniy miyrasti` tiklew ma`mleket siyasati` da`rejesine ko`terilgen asa ulli` wazi`ypa boli`p qaldi`.

Biz ruwxı`y qadriyatları` `tiklewdi milliy o`zligimizdi an`lawdi`n` o`siwinen, xali`qti`n` ruwxı`y bulaqları`na, oni`n` tiykari`na qayti`wdan ibarat o`zgeshe, ta`biyiy qubi`li`s dep esaplaymi`z.

Xalqi`mi`z siyasiy g`arezsizlik ha`m azatlı`qti` qolg`a kirgizip, o`z ta`g`dirinin` na`gi`z iyesi, o`z tariyxi`ni`n` do`retiwshisi, o`zine ta`n milliy ma`deniyatti`n` biylik etiwshisine aylandı`. Biraq, sonda da atap o`tiwimiz tiyis, ruwxı`y qa`driyatları` ha`m biz ushi`n mu`qa`ddes bolg`an diniy qa`driyatlar ha`m da`stu`rlerdi qaytari`w ha`m tiklew, o`zligimizdi an`law bir qansha qi`yi`nlaw sharayatta – eski imperiya du`zimi tal-talqan bolg`an ha`m siyasiy mu`na`sibetler qarar tawi`p ati`rg`an bir jag`dayda ju`z berdi.

Bir a`sirden ko`birek dawam etken totalitar – tutqi`nli`qtan keyin bull qubi`li`s da`slepki payi`tlarda birotala ta`biyiy ra`wishte o`zine ta`n «biykardi` biykarlaw» si`pati`nda o`tti. Biraq, biz buri`ng`i` du`zinnin` qa`driyatları`n aytewir biykar etiwdin` o`zi hesh qanday do`retiwshilik da`stu`rlerine iye bolmag`an siyasiy ha`m ma`deniy ekstremizm qa`wpin tuwdi`ratug`i`nli`g`i`n an`lar edik. Soni`n` menen birge, o`tmish qadriyatları`na, da`stu`rlerine ha`m turmi`s jag`dayi`na ta`rtipsiz ra`wishte, aldi` arti`mi`zdi` oylamay qayti`w basqa bir keskinlikke - ha`zirgi da`uidi qa`bi`l etpeslikke, ja`miyetti jan`alaw za`ru`rligin biykar etiwge ali`p keliwi mu`mkin.

Bunday biykar etiw waqi`tlari`nda ekstremistlik ruwtag`i` topardi`n` payda boli`w qa`wpi tuwi`ladi`. Ol tiykari`nan alg`anda, ruwxı`yli`qqa qa`rsi` topar boli`wi` mu`mkin edi. A`dewir da`rejedegi milletshilik, diniy mawassi`zli`q ha`m «o`zimizdiki» bolmag`an ha`mme na`rsege jerkenish penen qaraw sonday topardi`n` siyasiy maqseti boli`p tabi`ladi`. ja`miyetimiz sol ku`nleri ju`z bergin ani`q ekstremistlik ruwxı`y tag`i` ha`reketlerde bunday mu`na`sibet qanday da`rejede unamsi`z ekenligin ondag`i` oyran etiwshi usi`l

ha`m ayi`ri`m siyasiylasqan qolaysi`z toparlardi`n` aqi`l oyi`n si`ymaytug`i`n na`rselerga sali`sti`ri`p qarag`anda jerkenishtin` qanshelli ku`shliligini ko`rmewi mu`mkin emes edi.

Waqi`yalardi`n` bunday rawajlani`wi` qawiqli ekenligini an`law teren` oylap ha`m ha`r ta`repleme esapqa alg`an halda pikir etiwge, ruwxii`y tikleniwidin` do`retiwshilik potentsiali`n` ku`sheytiwge qarati`lg`an, bir-birin toli`qti`ratug`n` siyasiy, ekonomikalii`q ha`m ma`deniy da`stu`rlar dizimini islep shi`g`i`w ha`m a`melge asi`ri`wdi` za`ru`r.

Ruwhi`yat, qa`diriyat ha`m milliy ideya xalqi`mi`zdi`n` bu`gingi turmi`si`, keleshek g`a`rezsizligi ushi`n za`ru`rli, u`lken a`hmiyetke iye tarawlar esaplanadi`.

Da`slep atap o`tkenimizdey Milliy o`zlikni an`law barli`q Milliy ruwhi`y qa`diriyatlardi` o`zlestiriw, o`z halqi` tariyxi`n, ma`deniy miyraslardi` teren` u`yreniw, oni`n` bu`gingi jag`dayi`, keleshek bari`si`n ani`q ko`z aldi`na keltiriwden baslanadi`. Turmi`sqa na`zer taslasaq ha`r bir insanni`n` miyneti, isha`reketin, turmi`sli`q maqsetleri belgili da`rejede qa`dir-qii`mbatqa erisiw, el-jurt na`zerine tu`siw, materialli`q ha`m ruwhi`y bayli`qlarg`a iye boli`wg`a qarati`lg`an. Bizin` qa`diriyatlari`mi`z uzaq tariyxi`y rawajlani`wdi`n` juwmag`i`.

Mi`sal ushi`n zoorostirizm dininin` ka`ramatli` kitabi` «Avesto»ni` alsaq. Ol bunnan 2700 ji`l buri`n 12 mi`n qaramal terisine alti`n ha`ripler menen jazi`p kaldi`ri`lgan. Bul kitap jokari` turmi`s, filosof, ilim-pa`n birlikte rawajlani`w na`tiyjesinde do`retilgeni ushi`n bugin ku`nde de o`z qa`dir-qii`mbati`n jog`altpadi`.

Da`wirler o`tiwi menen milliy-ruwhi`y qa`diriyatlar o`zgerip rawajlani`p, jan`alani`p, bayi`p baradi`. Bu`gin turmi`si`mi`zdan ko`plep mi`sallar keltiriw mu`mkin.

Adamzatti`n` keyingi yari`m mi`n` ji`l dawami`nda du`n`ya bazari` payda boldi`. Ekonomikasi`n, ma`deniy qatnaslar rawajlandi`, jetilisti. XXI` a`sir basi`na kelip informatsion sebepli du`n`yada globalisasi`w protsessi jan`a basqi`shqa ko`terildi. Usi`nday jag`dayda Milliy qa`diriyatlarg`a bolatug`i`n ta`sir ha`dden ti`s ku`sheydi. Bul ta`sir, bir ta`repten milliy ma`deniyatti`n` bayi`p bari`wi`na

qa`diriyatlardi`n` qayta bahalani`wi`na, ekinshi ta`repten millettin` ruwhi`yati` ha`m qa`diriyati`na jat bolg`an a`det ha`m ha`reketlerdin` kirip keliwine sebep boladi`.

En` basli`si` bir ja`miyetlik du`zimmen baska du`zimge o`tiw da`wirinde puqaralardi`n` ruwhi`yati`nda, qa`diriyatlari`nda teren` o`zgerisler ju`z beredi. O`z o`mirin tuwi`li`p o`sken ideyalar, ideomagiylar, akidalar, zamanga say kelmeytug`i`n qatnaslar, qa`siyetler orni`n jan`alari` menen tolti`ri`w an`satli`q penen o`tpeydi. Usi`lardi` esapqa alsaq milliy o`zlikti saqlawdan o`zin-o`zi an`lawda, tariyxi`y yadti` qayta tiklewde keleshekke adamlar isenimin oyati`wda ruwxu`y, milliy-ruwxu`y qa`diriyatlar ayri`ksha a`hmiyetli orni`na iye boladi`.

Olay bolsa milliy-ruuxu`y miyras ha`m qa`diriyatlardi`n` sostavi`na nelerdi kiredi degen ma`sele kelip shi`g`adi`.

Milliy ruwxu`y miyras ha`m qa`diriyatlar tu`sinigi og`ada ken` tu`sinikler boli`p oni`n ta`rtibi to`mendegilerden ibarat:

Birinshiden: tariyxi`y miyras ha`m tariyxi`y yad:

Ekinshiden: ma`deniy eskertkishler ha`m qa`dimgi qoljazbalar:

Ushinshiden: ilim-pa`n jetiskenlikleri, filosofiyali`q oy-pikirler:

To`rtinshiden: a`debiyat ha`m iskusstvo:

Besinshiden: moralli`q qa`siyetler normalar:

Alti`nshi`di`n: diniy qa`diriyatlar:

Jetinshiden: u`rp-a`detler, da`sturler, marosimlar:

Segizinshiden: ma`rifat (bilimlendiriw), ta`lim-ta`rbiya ha`m basqalar;

Milliy –ruwhi`y qa`diriyatlar sistemasi`nda tariyxi`y miyras ha`m tariyxi`y yad a`hmiyetli ori`n iyeleydi. Sol sebepli tariyxti` duri`s u`yreniw, onnan sabaqlar ali`w, juwmaklar jasaw kerek. O`zbek ha`m qaraqalpaq xali`klari` dun`ya ma`deniyati`na mu`na`sip o`z u`lesin qosqan, du`n`ya milletleri qatari`nan o`z orni`n iyelegen milletler.

Milliy estelikler, o`nermentshilik, iskusstvo ko`rsetkishleri, a`yyemgi qoljazbalar-milliy-ruwhi`yati`mi`zdi`n` biybaha bayli`klari`. Bulardi` abaylap-asi`rap saqlap keleshek a`wladqa jetkiziw ruwhi`yat tarawi`nda en` basli` ma`sele.

Qa`diriyatlardi`n` ishinde ma`nawi qa`diriyatlar u`lken a`hmiyetke iye. "Ma`nawiy qadiriyatlar" tu`sinigi insan ma`nawiyati ha`m a`dep – ikramli`li`g`i`, ja`miettin` ruwxı`y turmi`si` menen baylani`sli` boli`p adamlardi` tarbiyalawg`a, olardi`n` jetikligin ta`miynlewge, milletler ha`m ja`miyyatti jaqsi`li`q ha`m do`retiwshilikke qaray xi`zmet etetug`i`n qa`diriyatlar sistemasi`n sa`wlelendiredi. Bul tu`sinik insanni`n` ma`nawiy kelbeti, oy - pikiri ha`m turmi`s ta`rizi , mentaliteti, u`rp-a`deti, da`stu`rleri, Ana Watan aldi`nda ha`m xalqi`mi`zg`a joqari` insaniyli`q mu`na`sebet, ti`ni`shli`q ha`m tati`wli`q, turaqli`li`q ha`m do`retiwshilikke qaray umti`li`w si`yaqli` qa`diriyatlar bug`an mi`sal bola aladi`. Bunda insan tarbiyasi` ha`m jetikliginde u`lken a`hmiyetke iye bolg`an, ja`miyet ha`m shaxs ma`nawiyati`n joqari`lati`wshi` oy-pikiran rawajlandi`ri`wshi` qa`diriyat si`pati`nda tu`siniledi.

Ma`nawiy qa`diriyatlar belgili bir sharayatta qa`liplesedi, usi` tiykarda ja`miyetlik ortalı`q olardi` jarati`wdi`n` ha`m qa`liplesiwinin` tiykarg`i` deregi boli`p tabi`ladi`. Bul qa`diriyatlardi` an`law insanni`n` o`z milletine, ana jurti`na sadi`qli`q si`yaqli` tiyisli bolg`an qa`diriyatlardi` qorg`awg`a hi`zmet etedi, o`zinde bekkem isenim ha`m hu`rmetti bekkemleydi, Watani`mi`zdi`n` keleshegine u`lken u`mit penen jasawg`a bag`darlaydi`. Ha`r bir millet o`z qa`diriyatlari`n qa`nshellı qa`sterlese, oni`n` rawajlani`wi`nda ruwxı`y ha`m materialli`q faktorlardı`n` da o`z –ara baylani`sli`g`i` sonshellı bekkem boladi`.

İlimde ma`nawiy qa`diriyatlardi`n` bir neshe funktsiyalari` bar. Olar da`slep, Ja`miyet ag`zalari`ni`n` o`z - o`zin ta`rbiyalawga, ata-babalari`mi`zdan miyras boli`p qalg`an qa`diriyatlar ha`m ideallarg`a mu`na`sip boli`wg`a iytermeleydi. Bul protsesste eki jag`day na`zerde tuti`ladi`. Birinshiden, ruwxı`y qa`diriyatlar ja`miyet ag`zalari` ta`repinen sanali` tu`rde do`retilip, yag`ni`y insanlar o`zlerinde qa`liplesken ruwxı`y normalar ha`m o`lshemler haqqi`ndag`i` tu`sinikler tiykari`nda olarg`a ta`n bolg`an qa`diriyat ha`m ideallardi` do`reledi. Bunday is ha`reketler ja`miyet ag`zalari`ni`n` ma`nawi belsendligin asi`ri`p, izleniw talpi`ni`w xa`m jarati`wshi`li`qqa qaray bag`dar aladi`. Al ekinshiden, ja`miyet ag`zalari` ta`repinen o`zlestirilgen bilim, tu`rli u`rp - a`detler yaki basqa

da ma`deniy - ag`arti`wshi`li`q ilajlar ta`sirinde alg`an tu`sinik, bilim ha`m ko`z-qaraslar ma`nawi qa`diriyatlardi`n` xi`zmeti ayri`qsha ekenligin ko`rsetedi. Ma`nawiy qa`diriyatlardi`n` qa`liplesiwinde ha`r eki jag`daylardi`n` ta`siri gu`zetiledi. Bunday qa`diriyatlar ja`miyetlik sana formalari`na say keletug`i`n ma`deniy, ag`arti`wshi`li`q, moralli`q, diniy, huqi`qi`y, ilimiy ha`m tag`i` basqa tu`rlerge bo`linedi. Olar insannin` sanasi`, jetikligi, du`n`yani` biliwi, ma`qseti, bilimlerinin` haqiqatli`g`i`na say keliwi da`rejesin ani`qlaw yamasa qanda da bir ideal formasi`nda sa`wlelenedi. Ma`nawiy qa`diriyatlardi`n` insan ta`rbiyasi` ha`m ja`miyyattingi orni`na qaray tiykarg`i` funktsiyasi da usi`ni`n` menen baylani`sli`. Bul qa`diriyatlardi`n` ja`ne bir a`hmiyetli ta`repi sonda olardi`n` insaniyat tariyxi` dawami`nda qa`liplesedi. Olardi`n` mug`dari` ha`m si`pati`ni`n` o`siwi ja`miyet ag`zalari`ni`n` oylaw da`rejesinin` joqari`lawi` ha`mde insaniyat tariyxi` qanshelli rawajlani`p ketkenligi menen da`lillenedi. Bu`gungi ku`nde qa`diri ha`m a`hmiyeti joqari` da`rejede bolg`an gazetani`n`, radio, televidenie xaqqi`nda o`tmishte uli`wma hesh qanday ko`z - qarasqa iye emes edi. Bunday ko`z - qaraslar a`sirler dawami`nda qa`liplesip, turmi`sqa engizilip bari`ldi`.

Ma`nawiy qa`diriyatlar ha`m qa`diriyat o`lshemleri belgili ja`miyet ma`nawiyati ha`m insanalardi`n` minez - hulqi`n ta`rtipke sali`w ha`m tuwri` bag`darlaw funktsiyasi`n atqaradi`. Bunda o`zine ta`n ma`nawiy basqari`wdi`n` na`tiyjeligine erisiw a`hmiyetke iye. O`zbekistanni`n` g`a`rezsizlikke erisiw na`tiyjesinde ruwxı`y qa`diriyatlarga`n` itibar ja`nede ku`sheydi. Bul qa`diriyatlar ma`mleketimiz g`a`rezsizligin ha`m halqi`mi`zdi`n` isenimin bekkemleytug`i`n, og`an kыш- qywat bag`i`shlaytug`i`n тийкаргы факторлардын` бири. Xalqi`mi`zdi`n` a`sirden - a`sirlerge miyras bolg`an ruwxı`y qa`diriyatlari` uzaq tariyxiy protsesste qa`liplesken ha`m rawajlang`an. Olar u`sh mi`n` ji`ldan aslam da`wirdi o`z ishine alg`an xalqi`mi`z o`zine ta`n tsivilizatsiyani` do`retken.

Bizin` ma`nawiy qa`diriyatlari`mi`z a`ne usi` tsivilizatsiyag`a tikkeley baylani`sli` boli`p, olar milletimiz qa`liplesken maka`n ha`m ana jurti`mi`zg`a hu`rmet, ata- babalarımyz g`a`n` sadi`qli`q, u`lkenge hu`rmet, kishige izzet,

ийбелик а`деп- икрамлылыы сыяклы түсиниклер киреди. Ма`nawiy qa`diriyatlari`mi`zg`a du`n`yani`n` basqa xali`qlari`nda ta`kirarlanbaytug`i`n u`rp - a`detler, da`stu`rler, ma`resimler ha`m tag`i` basqalar kiredi. Buri`ng`i` Awqam da`wirinde ruwxı'y qa`diriyatlar ko`pshilik jag`daylarda itibardan shette qaldi`.G`a`rezsizlik na`tiyjesinde haqi`yqi`y ruwxı'y qa`diriyatlari`mi`zdi`, olardi`n` ja`miyattin` sotsialli`q , ma`nawiy-ag`arti`wshi`li`q turmi`stag`i` orni` ha`m a`hmiyetin an`law ulli` ata-babalari`mi`zdi`n` ma`deniy, ilimiy miyrasi`n o`zlestiriw, perzentlerimizdi ruwxı'y qa`diriyatlar tiykari`nda ta`rbiyalap er jettiriw, a`ne usi` biybaha bayli`qti` asi`rap- abaylaw ha`m keleshek a`wlad ushi`n ko`zdin` qarashi`g`i`nday saklaw imkani` jarati`ldi`. Bul bolsa ma`nawiy qa`diriyatlar ma`n`giligin ta`minlewge xi`zmet etedi.

Bul qa`diriyatlardi`n` tiykari` ruwxı'y turmi`s og`an ta`n bolg`an waqi`ya, ha`dise ha`m qubi`li`slar bul tarawdag`i` o`zgerisler boli`p tabi`ladi`. Ma`nawiy turmi`s shaxs, millet ha`m ja`miyattin` ruwxı'y protsessleri, baylani`slari`, ji`yi`ndi`si` sotsialli`q turmi`sti`n` a`hmiyetli ko`rinisin sa`wlelendiretug`i`n tu`sinik. Oni`n` ma`nis-mazmuni` Prezidentimiz İslam Karimovti`n` “Jogari` ma`nawiyat – jen`ilmes ku`sh” shi`g`armasi`nda teren` ha`m ha`r ta`repleme ashi`p bergen. Ma`nawiy turmi`sqa bolg`an itibar ha`m oni` u`yreniw ma`mleketimiz o`z g`a`rezsizligin qolg`a kiritkennen son` baslandi`.

Ha`r qaysi` xali`q yamasa millettin` oy-pikiri, turmi`s ta`rizi, qa`diriyatlari`, ruwxı'y ko`z-qaraslari` o`z-o`zinen qa`liplese almaydi`. Olardi`n` ju`zege keliwi ha`m rawajlani`wi`nda ani`q tariyxi`y – ta`biyi ha`m ja`miyetlik faktorlar tiykar boli`p, ruwxı'y turmi`s o`lshemleri, a`dep - ikramli`li`q qag`i`ydalari` insanlarga ku`sh - quwat bag`i`shlaydi`. Sonday-aq, ruwxı'y turmi`s arqali` insan o`z – o`zin an`lap jetedi, o`z miynetin abadanli`q ha`mde rawajlani`w faktori`na aylandi`radi`.

Ma`deniy rawajlani`wg`a ta`n bolg`an uli`wma ni`zamli`qlardi`n` biri - ma`nawiyatti`n` toqtawsi`z tu`rde jan`alani`p bari`wi` menen u`ziliksiz ha`m ta`kirarlani`wshi` protsess. Ruwxı'y turmi`s ja`miyette a`mel etiwshi ja`miyetlik normalarga tiykarlanadi`. Biraq bul normalar o`z-o`zinen kelip shi`g`i`p

rawajlanbaydi', usi' ja'miyet puqaralari' arqali', belsene shaxslar qatnasi'wi'nda a'melge asadi'. Demek, ruwxiy turmi'sti'n` jan'alani'p bari'wi' arqali', usi' ja'miyet puxaralari'na jukletilgen juwapkershilik esaplanadi'. Shaxsti'n` ma'nawiy rawajlani'wi'n ha'm ja'miyettin` ruwxiy bayli'g'i'n saqlaw a`hmiyetli protsess esaplanadi'. Insan ja'miyet aldi'ndag'i' juwapkershilikti atqari'p, oni'n` ja'miyetlik normalari'na a`mel etiwu u`rp - a`det ha'm da`sturlerdin` a`mel etiwu ta'miynleydi, o`z xi'zmetine do`retiwshilik etiwu arqali' bul qa`diriyatlardi'n` zaman talabi'na muwapi'q ja`nede jetik iyelewine ja`rdem beredi. Ma'nawiy joqari'law insan o`mirine mazmun bag'i'shlaydi', ja`nede oni'n` shaxs si'pati'nda jetiklikke erisiwine tiykar boladi'. Shaxsti'n` ma'nawiy du'n`yasi' oni'n` qa`diriyatlari' sistemasi', isenimi ha'm du'n`yag`a ko`z-karasi'ni'n` bul ja'miyette a`mel etiwshi ta`rtipler ha'm da`stu`rlerge qanshelli say keliwi menen belgilenedi. Bunday o`z-ara sa`ykeslik ruwxiy turmi'sti'n` ja`nede bekkemleniwine tiykar boladi'.

Ma'nawiy qa`diriyatlar ja'miyettin` rawajlani'wi' ko`plegen a`wladlardi'n` oylawi', ziyrekligi menen do`retilgen ruwxiy miyras ha'm ma`deniy bayli'qlar menen tikkeley baylani'sli'. Prezidentimiz Islam Karimov "Jaqari' ma'nawiyat - jen`ilmes ku'sh" shi'g`armasi'nda "Ma'nawiy bayli'q" tu`sinigine to`mendegishe ta`rip beriledi; "Ata - babalari'mi'z oy-pikiri menen jarati'lg`an en` a`yyemgi tas jaziw ha'm estelikler, xali'q awi'z eki do`retiwshiliginen u`lgiler ali'p, bu`gingi ku`nde kitapxana g`a`ziynelerinde saqlani'p ati'rg`an qol jazbalar, olarda toplang`an tariyx, a`debiyat, ko`rke-m-o`ner, siyosat, a`dep-ikramlyq, filosofiya, medicina, matematika, mineralogitya, ximiya, astranomiya, arxitektura, ha'm baskada tarawlarg`a tiyisli bahali' shi'g`armalar bizin` ulli' ma'nawi bayli'g'i'mi'z". Ma`selen, u`sh mi'n` ji'lli'q tariyxka iye biybaha ruwxiy derek "Awesto", xali'q awi'z eki do`retiwshiliginin` durdanasi' bolg`an "Alpami's" da`stani', en` a`ziz ha'm ulli' bayram - Nawri'z bayrami', ma'nawiyati'mi'zdi'n` aji'ralmas bo`legi bolg`an muqaddes dinimiz, ulli' ata-babalari'mi'z Imom Buxariy, Imom at - Termiziy, Imom Moturidiy, Muhammad Muso Xorazmiy, Al-Farg`oniy, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Amir Temur,

Mirzo Ulug`bek, Alisher Navoiy ha`m ja`did ag`arti`wshi`lari` u`lken ma`deniy-ag`arti`wshi`li`q, ilimiy, ja`miyetlik-filosofiyali`q miyrasi`, ma`mleketshilik ta`jriybesi bu`gingi ku`nde de ma`mlekatimizdi`n` ha`r ta`repleme rawajlani`wi`na xi`zmet etedi.

“Ma`nawiy miyras” rawajlani`w jemisi, insan aqi`l-oyi` menen jarati`lg`an, keleshek a`wladti` iygilikli rawajlani`wg`a qaray jeteklew o`zgesheligine iye bolg`an insanlardi`n` sanasi` ha`m du`n`yag`a ko`z - qarasi`ni`n` o`siwi, a`lemdi biliwi ha`m o`zlestiriwi bari`si`ndag`i` is-ha`reketlerine ku`sh-quwat beretug`i`n, келешек а`владларг`а а`зелий қа`diriyatlar sistemasi`n sa`wlelendiretug`i`n tu`sinik. Bul ata-babalar ta`jiriybesi, олар қалдырг`ан руухый байлықлары келеси а`владлардын` а`мелий хызмети.

Ma`nawiy miyras belgili bir milliy tilde jarati`lg`an, milliy ma`deniy-ag`arti`wshi`li`q da`stu`rler, ko`z-qaraslardi` sa`wlelendiriwine muwapi`q milletge, belgili bir aymaqta jasawshi` tu`rli insanlardi`n` oy-pikiri o`zgesheligine muwapi`q ja`miyete, belgili bir ha`kimiyat a`mel etip turg`an da`wirde insaniyat tariyxi`nda tutqan orni`na muwapi`q uli`wmainsaniyli`q da boli`wi` mu`mkin. Prezidentimiz İslam Karimov “Joqari` ma`nawiyat – jen`ilmes ku`sh” shi`g`armasi`nda ayti`p o`tkenindey, “Ha`r qaysi xali`q yamasa milletin` ma`nawiyati`n oni`n` tariyxi`, o`zine ta`n u`rp-a`deti ha`m da`stu`rleri, turmi`sli`q qa`diriyatlari`si`z ko`z aldi`mi`zg`a keltirip bolmaydi`. Demek, ma`nawiy miyras bir waqi`tti`n` o`zinde millet, ma`mleket, regionda ha`m insaniyatqa tiyisli boli`wi` mu`mkin. Ma`selen, İmam Buxariy va İmam Termiziydin` diniy-ag`arti`wshi`li`q miyrasi`, Abu Ali ibn Sinoni`n` meditsinag`a tiyisli yamasa Mirzo Ulug`bekti`n` astronomiyag`a tiyisli do`retpeleri, tek g`ana millatimiz ha`m regioni`mi`zda jasap ati`rg`an xali`qlardi`n` emes ba`lkim ja`ha`n tsivilizatsiyasii`, du`n`ya ma`daniyati`nan ori`n alg`an biybaha ma`nawiy miyras esaplanadi`.

Ma`nawiy miyras materialli`q miyrastan parqli` tu`rde a`lemde ha`m insanni`n` ishki du`n`yasi`nda ju`z bergen, интеллектуал ha`m психологиялық jag`daylar, ис-ха`рекетлер, а`мелий искерлик ha`m oni`n` na`tiyjelerin

an`lawg`a ken` imkaniyatlar jarati`li`wi` menen qa`dirli. Usi`ni`n` menen birge, ma`nawiy miyrasti` materalli`q miyrasqa qarama-qarsi` etip qoyi`wg`a bolmaydi`. Sebebi bizge shekem jetip kelgen materialli`q miyras insanni`n` sanasi`na ta`siri na`tiyjesinde ma`nawiy miyrasqa aylani`wi` mu`mkin. Ma`selen, bizge shekem jetip kelgen uzaq da`wirde jarati`lg`an tariyxi`y estelikler o`tmishte tariyxi`y estelikler materialli`q miyrasqa tiyisli bolsada olardag`i` do`retiwshilik bezeniw isleri, quri`li`s tariyxi` ha`m og`an tiyisli zatlardi`n` tayarlani`wi` ma`nawiy miyrasqa aylanadi. Sonday-aq materialli`q bayli`qlar islep shi`g`ari`w texnologiyalari` ha`m uskunalari materialli`q miyrasqa tiyisli bolsada, bul tiykardag`i` dastu`rlerdin` ata-babalari`mi`zdan keleshek a`wladlarga o`tiwi ma`nawiy miras tiykari`nda a`melge asadi`.

Usi` ta`repten ali`p qarag`anda, insaniyatti`n` jazba dereklerde sa`wlelenbegen ko`plegen ta`biy ko`nlikpeleri ruwxı`y miyras formasi`nda ata-babalari`mi`zdan keleshek a`wladqa o`tedi.

Da`slepki jazi`wdi`n` payda boli`wi` oni` saqlaw ha`m bayi`ti`w joli`ndag`i` insaniyatti`n` ersiken en` ulli` jemisi esaplanadi`. Jazi`wdi`n` payda boli`wi` menen bu`gingi ilim-pa`nnin` rawajlanı`wi` ha`mde ruwxı`y miyrasti`n` bes mi`n` ji`ldan aslam tariyxi`, jer ha`m aspan denelerinin` bir neshe million ji`lli`q da`wiri xaqqi`ndag`i` mag`li`wmatlar toplang`an.

İnsanlar sanasi`, oni`n` ishki du`n`yasi`,oy-pikiri ishki sezimlerine ta`sir etip,olardi` bayi`ti`w,rawajlandi`ri`w jan`a ideyali`q bag`darlarg`a iytermelew si`yaqli` ruwxı`y miyrasti`n` tu`p ma`nisin sa`wlelendiredi. Sonday-aq bugungi ku`nde oni`n` insanni`n` turmi`s ta`rizine teren` ta`sir etetug`i`n qa`diriyat sipati`nda a`hmiyetin ko`rsetpekte.Prezidentimiz İ.Karimovti`n` «Jogari` ma`nawiyat- jen`ilmes ku`sh` » miynetinde ayti`p o`tkenindey, «Shi`g`i`s a`lemde , sol tiykarda, Orta Aziya sharayati`nda ja`ma`a`t boli`p jasaw ideyasi` u`lken a`hmiyetke iye ha`m insanlardi` bir-birine mehir miriwbetli boli`wg`a, qollap-quwatlawg`a, ti`n`i`sh turmi`s keshiriwge shaqi`radi` delingen. Usi` tiykarda, xalqi`mi`zdi`n` turmi`sa`rizine ha`m oy – pikirine na`zer salsaq, basqalarda hesh ta`kizarlanbaytug`i`n mi`n` ji`llar da`wirinde qa`liplesken, o`z-

ara xu`rmet –izzet mu`na`sebet turmi`si`mi`zdi`n` tiykarg`i` o`zgesheligin quraydi`.Ma`selen tilimizdegi mehир - miriwbet, qa`dir-qi`mbat penen bir-birin teren` tu`siniwi menen mazmun bag`i`shlaydi`.Bunday tu`sirikler a`sirler da`wirinde elimizdin` du`n`yag`a ko`z-qarasi`, ruwxı'y turmi`si`ni`n` negizi si`pati`nda ju`zege kelgen ullı' qa`diriyatlari`ni`n` ko`rinisi boli`p tabi`ladi`. Ma`selen, iygilikli u`rp-a`detlerimizge aylang`an mehир-miriwbet tariyxı'y, milliy, diniy tami`rlari`ni`n` barli`g`i`n ko`riwimizge boladi`. Bul en` da`slep insanni`n` insan menen, kon`si`shi`li`q,tuwi`sqanli`q,шан`араqтым`,shaxsti`n` ja`miyet penen биргеликте жасауы, жетим-жесирлерге mehир - miriwbet ko`rsetiw, жа`рдем берiwdi an`latadi` ha`m bunday insaniyli`q halqi`mi`zdi`n` turmi`s ta`rizine sanasi`na sin`ip ketken buni` hesh kim biykarlay almaydi`.

Milliy ideya qa`diriyatlarg`a, qarag`anda ruwhi`yatqa tayaniwi menen wonnan aziqlaniwi menen birge, ma`nawiy-ruwhi`y turmisqa ku`shli ta`sir ko`rsetedi. Milliy ideya qa`diriyatlardi ja`nede jetilistiriw, wolardi adamlar sanasina ha`m qa`lbine sin`diriw ha`m yeskergen ta`replerin jan`alaw waziypasin a`melge asiradi. Ja`miyettegi, turmistag`i qubislardi ha`m bayliqlardi, xali`q ma`pleri na`zerinen (qa`diriyatlar) pozitsiyasinan bahalaw-milliy ideya wo`lshemi menen wo`lshenedi.

Milliy ideya yen` da`slep ha`r bir insan ushin yen` jaqin semyaliq qatnaslar-ata-ana ha`m perzentler, ag`a-ini ha`m apa-sin`li, tuwg`an-tuwisqanlar, arasindag`i qatnaslardi jetildiriw joqari ruwhi`y qa`diriyatlar negizinde quraliwın talap etedi. O`zbek xalqi, Qaraqalpaq xalqi jaratqan ta`krarlanbas ullı qa`diriyat-ma`xa`lleni hurmetlew, milliy ideyani`n` en` a`hmiyetli waziypasi.

Dunyada wo`zi tuwi`lg`an, kamalg`a kelgen jurtti` Watan dep bilmeytug`i`n, qay jerde qarni` toyi`p tirishilik yetse sol jurтта qalatug`i`n adamlarda bar. Biraq Watan sezimi, Watansu`yiwshilik sezimi-tek g`ana jetik, pidayi`, haqi`yqat Watan su`yiwshi adamlarg`a ta`n qa`diriyat. Milliy ideya watang`a sadi`qli`q, g`arezsizlikti ja`nede bekkemlew watanni`n` gulleniwine wo`z ulesin qosı`wg`a tilekleslikte payda boladi.

Sunday aq, wo'z milleti'n'in', tili, ma'deniyati'n'an ha'm miyrasinan wo'zin' shette tutatug'in ayrim kimse nadanlarda ara-tura ushirasip turadi. Xaqiyqiy millet suyushi insan o'z xalqi basina awir kunler tuskende oni taslap ketpeydi, milliy maqtanish ha'm ar-namisin qorg'aydi, o'z elinin' qa'dirin biledi. Milliy ideya bul qa'diriyatti ha'r bir watanlaslarimizdin', sanasi ha'm qa'lbine sin'diriwge hizmet qiladi. Dunyadag'i barliq xali'qlarda milliylikti an'law ha'm qa'dirlew sezimi bar woni'n' turli ko'rinisleri bar. Biraqta woni'n' da'rejesi, qa'dirleniwi ha'r qiyli. Bul tarawda bizin' xalqi'mi'zdi'n' o'zine ta'n ma'deniyat ha'm qa'diriyat jaratqan. Ag'ayin-tiwisqanliq, dos, insannin' ruwhi'y talaplarinan kelip shi'g'adi', woni'n' ruwhi'y du'nyasin bayitadi. Usi qa'diriyat turli xali'qlarda o'zine ta'n ra'wishte a'melge asadi. Bul tiwrali shayir Rudakiydin' mina qatarlarinan keltiriw orinli. «Jaxon shodliklari yig'ilsa butun Dustlar diydoridan bulolmas ustun». Yerkin Va'hidovti'n': «Dust bilan obod uying, gar bulsa u vayrona xam» degen qatarlari birdey takrarlanadi. Milliy ruwhi'y qa'diriyatqa aylang'an urip-a'det, merasimler bo'limleri o'zgermes bir na'rse emes, olar udayi rawajlanip o'z ara ta'sir na'tiyjesinde o'zgerip da'wir-riwxin ha'm milliy ideyani'n' talaplari tiykari'nda jan'alanip ma'nis-mazmuni bayip baradi. Sonida aytiw orinli bizin' qa'diriyatlarimiz, ma'deniy bayliqlarimiz o'z o'zinen qa'diriyatqa aynala almaydi.

Olar adamlar, jamolar ta'repinen o'zlestirilgende turmista qollanilg'anda g'ana qa'diriyatqa aynaladi.

Ruwhiy qa'diriyatlardin' puxaralardin' ken' qatlamlari ayriqsha jas a'wla'dti'n' «mulkine» aynalg'an jag'dayda o'z ma'nisine o'tedi. Onin' ha'r bir jasti'n' qa'diriyat baylig'ina aynaliwi ushin millet ta'g'diri, woni'n' g'arezsizligine biparq qaramaytug'in aldin'g'i adamlardin' is ha'reketi kerek. Ja'ne bir ma'sele ha'r bir insan ma'deniy-ruwhi'y qa'diriyatlarimizdi turlishe qabillaydi. Joqari ruwhi'yli'qqa erisiwde-milliy ideyani'n' a'hmiyeti. Milliy ideya xalkti'n' insannin' kewlindegi arzu-umitlerin maqset niyetlerin teoriyalik ta'rizde ko'rsetedi: ol ba'lentiarwaz arzu emes, al ha'r bir insannin', milletti'n', ja'miyetti'n' aldin'dag'i turg'an maqset, waziypalardin' ko'rinisi. Milletti'n'

tiykarg'i ma'pleri, woni'n' o'timishke bergen baxasi ha'm keleshekke isenimi milliy ideyada o'z ko'rinisin tabadi. Joqari ruwhi'yatqa, moralli'q sanag'a, demokratiyalik printsiplerge tayang'an milliy ideyalar ja'miyetti oydin' keleshekke abadan turmis quriwg'a jetekleydi. Bizin' milliy ideyamiz teren' tiykarg'i, tariyxii tamirlarina iye bolsada ilimiy sistema sipati'n'da g'arezsizlik jag'dayinda g'ana qa'liplesti ha'm rawajlandi. Sebebi milliy ideya g'arezsizlikni bekkemlew, qa'diriyatlardi jetilistiriw, qayta tiklew insanlar sanasi, qa'lbine sin'diriy joli ha'm o'lsheimi. Milliy g'arezsizlik ideyasi jan'a da'wir (bugingi kun) qa'diriyatlarin, yerkin ja'miyet moralin jaratiwg'a negiz boli'p hizmet etedi.

Moralliq paziyletler xali'qti'n' o'zin-o'zi hurmetlewi, ja'miyetti'n' tez pa't penen rawajlaniniw ta'miynlew, barkamal jetilisen shaxsti kamalg'a keltiriw joli sipati'n'da a'wla'dtan a'wla'dqa o'tip kelmekte. Watang'a, milletke, milliy ma'deniyatqa, o'zine ha'm aynaladag'ilarg'a duris, doslardi azizlew siyaqli qatnaslar moralli'q sana, a'dep-ikramli'li'qqa kiredi. Watan suyiushilik ha'm o'z xalqin suyiushilik-en' joqari ruwhi'y-moralli'q qa'diriyat yesaplanadi'. Milliy ideyada en' joqari maqsetler watannin' gulleniwi, woni'n', gullep jasariwi azat, abad boluwina usti'n'lik berilgen. Watan tuyg'usi, watan suyiushilik sezimi ma'deniyat miyrasimizda salmaqli orin iyeleydi.

Qaysi do'retiwshi bolmasin shayirma, ilimpazba o'z do'retielerinde ana-jurt, janajan ana-jer, xali'q, millet, tiwilip o'sken awil, keshe maqtanish penen jirlanadi, azizlenedi. A. Nawayi qatalari menen aytqanda «Baqti'n'i'z, bir taraf rus, bir tarafchin; Demasmen: Xind yo Eronni ortiq, Vatan bo'lmas, yoron bizg'a lekin, Qadim tug'osti shu Turoqdan ortiq». Bugini du'nyada miynetsiz abadanliqqa erisken xali'q joq. Rawajlang'an ma'mleketler, milletler rawajlani'wdi'n', joqari da'rejesine tek g'ana na'tiyjeli ti'n'imsiz miynet arqali erisken. Milliy g'arezsizlik ideya miynet suyiushilik qa'diriyati'n'a ayriqsha baxa beredi, woni ulli' keleshekni'n' girewi dep biledi. Babamiz Berdaq Farg'abay ul'i «Miynet et» qosig'inda miynet adamlardi ko'kke ko'teredi, qa'dirleydi, miynet etpeytug'in jalqaw jamanlardi qaralaydi.

«Qa'diriyatlar ulken bilimli ha'm ta'rbiyali' boli'udi'n' deregi. Qa'diriyatlardi'n' ma'nis –mazmuni'n' biliw, wo`larg'a i`qlas, jaslarda milliy maqtani'sh, watanpa'rwarli'q, tati'wli'q tuyg'i'si'n qa'liplestiriwde insanpa'rwarli'q, xadalli'q, isbilermenlik, a'deplilik, pa'klik pazi'yetlerin kamal tapti'ri'wda ulken a'hmiyetke iye»⁵. Bul ma'sele, atap aytqanda milliy ideyani'n', ruwhi'yat sistemasi'nda wo'rni ha'm roli qanday degen soraw ta'biiy tu'rde kundelikli turmi'sti'n' rawajlani'w logikasi'nan kelip shi'g'adi'. Bugingi kuni ha'r bir da'wirdin' wo'zine ta'n turmi'sli'q talaplari' bolg'ani' siyaqli biz jasap woti'rg'an jan'a da'wirdin' de milliy ideyag'a, ruwhi'y qa'diriyatlarg'a talaplari' za'rurli tu'rde ayri'qsha arti'p barmaqta. Milliy ideya menen ruwhi'y qa'diriyatlar arasi'nda aji'ralmas baylani's boli'p kelgen ha'm kelekshek rawajlani'wda milliy ideyani'n' negizi, azi'qlani'wshi' deregi boli'p yesaplanadi'. Sol sebepli ja'miyetti ruwhi'y jan'alawdag'i go'zlegen maqset-ye'limizdin' ti'n'i'shli'g'i', Watani'mi'zdi'n' gulleniwi, puxaralardi'n' yerkinligi ha'm abadanli'g'i'na yerisiw jetik insandi' ta'rbiyalaw, milletara tati'wli'q diniy ken' peyillik si'yaqli' kop sanli' maqsetlerdi a'melge asi'ri'w. Tariyxti'n' bay ta'jriybesi bir neshe ma'rte tasti'yi'qlag'ani'nday wo'tkinshi ma'p, jalg'an niyetlerge tayang'an, basqalardi'n' mal-mulkin tarti'p ali'wg'a uri'ng'an jawi'z ideologiyalar milletti, ma'mleketti dag'dari'sqa ushi'ratqan. Tek g'ana do'retiwshi ideyalar, joqari' qa'diriyatlar negizinde qa'liplesken milliy ideyalar xali'qlardi' abadan turmi'sqa jaqsi' niyetlerge baslag'an.

Bizin' xalqi'mi'zdi'n' milliy ideyasi' uliwmainساني'y ha'm milliy qa'diriyatlarg'a tayanadi'. Wolardi'n' qatari'na to'mendegiler kiredi:

- turmi'si'mi'zda qa'dim-qa'dimnen ja'maa boli'p jasaw ruwhi'y usti'n'ligi;
- ja'maa ti'msali' bolg'an shan'araq, ma'xalle, el-jurt tusiniklerinin' qa'dirine jetiw;
- ata-ana, ma'xalle, uli'wma ja'miyetke joqari' hurmet-itibardin' boli'wi';
- milletti'n' o'lmes ruwhi'y ana tiline hurmet;

⁵ Bazarbaev J. Qa'diriyatlar -insan bezegi. No`kis, «Qaraqalpaqstan»,2013 j.-21 b.

- xayalg'a mexr-muxabbat, hurmet;

- sabir-taqat ha'm miynetsuyiwshilik;

- xadalli'q-pa'klik, mexr-aqi'bet ha'm basqalar. Bizin' milliy ruwx'i'mi'zg'a ta'n mexr-aqibet, ar-nami's, Xu'jdan siyaqli' takirarlanbas qa'siyetler ha'm miymandosli'q, bag'riken'lik, xaq kewillik siyaqli' paziyetlerimiz arqali' bizdi putkil xali'qlar qa'dirleydi. Usi ma'niste milliy ideyani'n' wo'zine ta'n printsipleri boli'p, wolar tiykari'nda milliy rawajlani'wdi'n' a'hmiyetli waziypalari' a'melge asirilmaqta. Milliy ideyani'n' tikarg'i printsipleri to'mendegilerden quraladi:

§3. Ma`deniy – ruwxi'y qa`diriyatlardi'n` qa`liplesiwinde watan, shan`araq – mektep, ma`xa`llenin` orni'

Shan`araqli'q ta`rbiya ma`selesinde qa`tege jol qoymaw ushi'n en` da`slep ha`r bir u`ydegi ruwxi'y i'qli'mdi' o`z-ara hu`rmet, a`dep-ikramli'li'q, insani'y mu`na`sibetler tiykari'na quri'w og`ada ori'nli' bolar edi. Bul tuwrali' aytqanda men, klassik jazi'wshi'mi'z Abdulla Qadiri'din` G`O`tken ku`nlerG`shi'g`armasi'ndag`i' qaharmanlardi'n` o`z-ara qatnasi' ha`m so`ylesiwleri, olardi'n` ha`tte, kishkene perzentlerinde G`sizG`lep so`ylewi mi'sali'nda atabalarami'zdi'n` shan`araq ma`nawiyati'na qanshama u`lken itibar bergenine isenim artti'raman.

Usi' ko`z qarastan qarag`anda bu`gingi ku`nde de jurti'mi'zda usi'nday shi'rayli' a`dep-ikramli'li'q o`lshemleri menen jasap kiyati'rg`an, ul-qi'zlari'n usi'nday ruwxta ta`rbiyalap ati'rg`an ko`plep u`lgili shan`araq bar`rshemizde ha`wes oyatatug`i'ni' ta`biyiy.

Xalqi'mi'z a`zelden o`zinin` balajanli'g`i', shan`araq su`yiwshiligi menen aji'rali'p turatug`i'ni' ma`lim. A`lbette, perzentke mehir qoyi'w, olardi'n` qarni'n toq, kiyimin pu`tin etiw o`z joli' menen, lekin balalari'mi'zdi' jasli'q shag`i'nan baslap milliy ta`rbiya, a`dep-ikramli'li'q, joqari' ma`nawiyat tiykari'nda o`siriw biz ushi'n mudami' a`hmiyetli wazi'ypa boli'p kelgen. Bul ma`selege itibar bermew tek ayi'ri'm ata-analar g`ana emes, al, pu`tkil ja`miyet ushi'n ju`da` qi'mbatqa tu`setug`i'nli'g`i'n da ko`plegen turmi'sli'q mi'sallarda ko`riwimiz mu`mkin.

Joqari'da atap o`tilgenindey, bala ta`rbiyasi'nda salamat a`wlad ma`selesi de a`hmiyetli rol oynaytug`i'nli'g`i'n biykarlap bolmaytug`i'nli'g`i' o`z-o`zinen ayan. Aqi'li' ka`mil ha`r qanday insan **bul jaqti' du`n`yada o`mir bar eken, shan`araq bar ekenligin jaqsi' an`lap jetedi. Shan`araq bar eken, perzent dep atalg`an biybaha bayli'q bar. Perzent bar eken, adamzat ha`miyshe iygilikli niyetler ha`m umti'li'slar menen jasaydi'.**

Jeke menin` o`zime G`a`wladG` ha`m G`nesiybeG` degen so`zler arasi'nda qanday da bir ilahiy baylani's barday seziledi. A`lbette, ha`r bir bendege i'ri'sqi'-

nesiybeni Allataala beredi. Lekin, bul o`mirde nesiybesi pu`tin ha`m toli`q boli`wi` ushi`n insanni`n` o`zi de shi`n kewilden umti`li`wi`, a`wladi`n salamat ortali`qta ta`rbiyalawi` u`lken a`hmiyetke iye ekenligin umi`tpawi`mi`z za`ru`r.

Bu`gingi ku`nde bizin` a`melge asi`ri`p ati`rg`an barli`q islerimiz perzentlerimizdin` baxti`-saadati`, olardi`n` jarqi`n keleshegi ushi`n a`melge asi`ri`lmaqta. Lekin, baxi`t-saadat tek g`ana bayli`q, mal-mu`lk penen belgilenbeydi. A`depli, bilimli ha`m aqi`lli`, miynet su`ygish, iyman-insapli` perzent tek g`ana ata-anani`n` emes, al pu`tkil ja`miyettin` en` u`lken bayli`g`i` boli`p tabi`ladi`.

Usi` haqi`yqattan kelip shi`g`i`p, jaslari`mi`zdi` ha`r ta`repleme salamat ha`m jetik etip ta`rbiyalaw, o`mirdin` baqi`yli`g`i`, a`wladlardi`n` dawamli`li`g`i`n ta`miyinleytug`i`n ruwx`i`yli`q qorg`ani` bolg`an shan`araqti` bekkemlew bu`gingi ku`nde ha`mmemizdin` tiykarg`i` wazi`ypami`z g`ana boli`p qalmastan, adamgershilik pari`zi`mi`zg`a da aylani`wi`n qa`ler edim.

Sol sebepli biz g`a`rezsizlik da`wirinde shan`araq instituti`n ja`miyettin` basqa a`hmiyetli sotsialli`q du`zilmeleri, elimizdeki ruwx`i`y o`zgerisler menen u`ylesimli ta`rizde rawajlandi`ri`w, oni`n` abi`royi`n artti`ri`w ma`selesine ma`mleketlik siyasatti`n` en` basli` ha`m a`hmiyetli bag`dari` si`pati`nda turaqli` di`qqat qarati`p kelmektimiz.

Ma`mleketimiz Konstitutsiyasi`nda shan`araqti`n` sotsialli`q statusi` ani`q belgilep qoyi`lg`ani`, usi`g`an tiykarlani`p Shan`araq, Puqarali`q, Turaq-jay kodeksleri ha`m basqa da za`ru`rli ni`zam hu`jjetleri qabi`l etilip, bul bag`darda tiyisli huqi`qi`y tiykar jarati`lg`ani` da bul pikirdi tasti`yi`qlaydi`.

Ha`mmemizge ma`lim, keyingi ji`llarda elimizde ha`r bir ji`lg`a ani`q atama berip, usi` tiykarda arnawli` ma`mleketlik bag`darlamalardi` islep shi`g`i`w ha`m a`melge asi`ri`w jaqsi` da`stu`rge aylandi`.

Eger usi` ma`selenin` tariyx`i`na na`zer taslaytug`i`n bolsaq, bul joldag`i` da`slepki salmaqli` qa`demlerimiz 1998-ji`ldi` ma`mleketimizde G`Shan`araq ji`li`G` dep ja`riyalaw menen baslang`ani`ni`n` o`zi de, men oylayman, ko`p na`rseni an`latadi`.

Usi' ma'niste, shan`araqti', oni'n` ma`ngilik qa`diriyatlari'n uli'g`lap, ma`mleketimizde G`El-jurt tayani'shi'G` degen a`jayi'p estelik do`retkenimiz ko`pshiliktin` kewlindegi is bolg`anli'g`i'n atap o`tiw ori'nli'.

Qi'sqasha aytqanda, **shan`araq salamat bolsa – ja`miyet bekkem boladi', ja`miyet bekkem bolsa – ma`mleket qu`dretli bolatug`i'nli'g`i' ha`mmemizge ayan boli'wi' ta`biyyi.**

Ruwxi'y turmi'si'mi'zdi' bayi'ti'w haqqi'nda so`z bolg`anda, ma`ha`llenin` roli ha`m ta`siri haqqi'nda toqtali'p o`tiw a`lbette ori'nli' boladi'. A`zelden o`zbek ma`ha`lleleri haqi'yqi'y milliy qa`diriyatlar ma`kani' boli'p kelgenligi ma`lim. O`z-ara mehir-miriwbet, awi'zбирshilik ha`m tati'wli'q, ja`rdemge mu`ta`j adamlardi'n` hali'nan xabar ali'w, jetim-jesirlerdin` basi'nan si'ypaw, toy-tashama, ko`mek ha`m merkelelerdi ko`pshilik penen ma`sla`ha`tlesip o`tkeriw, jaqsi' ku`nde de, jaman ku`nde de birge boli'w usag`an xalqi'mi'zg`a ta`n u`rp-a`det ha`m da`stu`rler birinshi gezekte ma`ha`lle sharayati'nda qa`liplesken ha`m rawajlang`an. Xalqi'mi'zg`a ta`n o`zin-o`zi basqari'w sistemasi'ni'n` bul a`jayi'p usi'li' a`yyem zamannan adamlardi'n` tek g`ana tilinde emes, al kewlinde, pu`tkil o`mirinde teren` ori'n iyelegeni tegin emes. Biz G`Ma`ha`lle - ha`m ata, ha`m anaG` degen hikmetli naqi'ldi' usi' o`mir haqi'yqati'ni'n` ko`rinisi si'pati'nda qabi'l etemiz.

Ma`ha`lle haqqi'nda so`z barg`anda, ko`pshilik usi'nday teren` ma`nili so`zlerdi eslewi ha`m tilge ali'wi' ta`biyyi. Olar usi'layi'nsha o`zlerinin` da`rti ha`m ta`shwishlerin sheship beretug`i'n ta`sirshen` ja`miyetlik puqarali'q ma`keme - ana-jurt ti'msali' bolg`an ma`ha`llege o`zinin` mu`na`sibetin bildiredi.

G`a`rezsizlik ji'llari'nda ma`ha`lle turmi'si' menen baylani'sli' ko`plegen qa`diriyatlar, salt-da`stu`rler qayta tiklenip, zaman talaplari' tiykari'nda bayi'p barmaqta. Usi'ni'n` menen birge, ma`ha`llenin` huqi'q ha`m wa`killikleri ken`eytirilmekte, olar bu`gin o`zin-o`zi basqari'w ma`kemesi, haqi'yqi'y demokratiya mektebi si'pati'nda ken` ko`lemli jumi's ali'p barmaqta. Ma`mleketshiligimiz tariyx'i'nda birinshi ma`rte G`ma`ha`lleG` tu`sinigi Konstitutsiyami'zg`a kirgizilip, oni'n` ja`miyet basqari'wi'ndag`i' orni' ha`m

statusi' qatan` belgilep berildi. Ma`ha`lle basqari'wi'na bunday u`lken itibar bu`gin ma`mleketimizde ali'p bari'li'p ati'rg`an siyasatti'n` xali'qshi'lli'g'i'nan derek beredi. Soni'n` menen birge ol elimizde a`melge asi'ri'li'p ati'rg`an G`Ku`shli ma`mleketten – ku`shli ja`miyetke qarayG` degen printsiptin` a`meliy ko`rinisi boli'p, ruwxı'y turmi'si'mi'zdi' ja`ne de bekkemlew, jas a`wladti'n` sana-sezimin zamanago'y tiykarda qa`liplestiriw boyi'nsha u`lken a`hmiyetke iye bolmaqta.

Ma`ha`llenin` xali'qti'n` ruwxı'yli'g'i' menen baylani'sli' ta`repleri haqqi'nda so`z ju`rgizip, olardi' ko`z aldi'mi'zdan o`tkerip, ha`r ta`repleme tallap qarar ekenbiz, hesh ekilenbesten soni' ayti'w kerek, biz ha`r bir shan`araqtag'i', pu`tkil el-jurti'mi'zdag'i' ruwxı'y i'qli'm ha`m jag`daydi' tu`sinbekshi bolsaq, bul bag`dardag'i' haqi'yqi'y awhaldi'n` ayqi'n ko`rinisin birinshi gezekte ma`ha`lle turmi'si'nda aynaday ani'q ko`riw imkaniyati'na iye bolami'z.

Watan admani'n` tu`p-sag`asi' ata-babalari'ni'n` ma`kani', o`zinin` kindik qani' tamg`an, o`sip o`nip kelege kelgen jeri. Sonli'qtan qay eldin` adami' bolsi'n o`z Watani'ni'n` du`n`yadag'i' en` qi'mbatli'si', en` qa`siyetlis en` ayawli'si' en` a`diwlisi – Anasi'na ten`eydi. «Watani'm jani'm anam, o`stim qushag'i'n`da men», -dep ji'rlyaydi' shayi'rlar.

Watan tu`sinigi adamni'n` adamli'k, minez ko`regenlik sezimi menen, parasati' menen pu`tkilley baylani'sli'. Oni'n` dani'shpan jazi'wshi' L.N.Tolstoydi'n` mi'naday ani'qlamasi'nan da ko`riwge boladi'. «Watan degen ne?» dep soraw qoyg`an jazi'wshi' og`an o`zi bi'layi'nsha juwap beredi: «Ol belgili bir aymaqta o`zinin` tariyxi'n, is-ha`reketin ju`zege asi'rap ati'rg`an pu`tkil xali'q. Ol – xali'qti'n o`tkeni, bu`gini ha`m keleshegi. Ol – oni'n` o`zlik ma`deniyati', oni'n` tili, oni'n` minez qulqi'. Ol – sol xali'q jasaytug'i'n revolyutsiyalardi'n, tariyxi'y sekirmelerdin, oni'n` tariyxi'y jeleslerinin` dizbegi». Soday-aq ertedegi Orxon-Enisey jazba eskertkishlerinde (VI'-VI'I' a`sirler) mi'naday tu`siniklerdi oqi'yumi'z. «Eger sen tu`rki xalqi', o`z qag`ani'n`nan, beklerin`nen, o`z Watani'n`nan ji'raq ketpey birge ju`rsen, sen o`zin` de baxi'tli' o`mir su`resen, o`zin`nin` ot basi'n`da hesh na`rseden mu`ta`jlik

ko`rmeysen`...Er ju`rek xali`q - ku`shli xali`q... olardi` jer-suwi`mi`z - Watani`mi`z dep biliw kerek».

Watang`a qatnas - adamni`n` adamshi`li`g`i`ni`n` ko`regenliginin` parasati`ni`n` ko`rinisi Watansi`z adam bolmaydi`. Ta`g`dirdin` jazmi`shi` menen, yag`ni`y adamni`n` o`zine baylani`ssi`z sebepler menen yamasa opasi`zli`q penen Watani`nan qol u`zgen adamlarboladi`. Ekewide baxi`tsi`z, biraq aldi`ng`i`si` - ayani`shli`, al son`g`i`si` - jerkenishli bende.

Watan adamg`a du`n`yani`n` jari`g`i`n bag`i`shlaydi`, oni` joqtan bar etedi olladam ushi`n ozinin eli a`sirlar boyi` o`mir keshirip, ja`ne solay boli`p kali`wi` ushi`n jani`n pida etip guresip ati`rg`an ken` paytaxt jeri, jasap turg`an u`lkesi g`ana emes, tuwg`an shan`arag`i`, ata-ana, bala-shag`asi`, yari`-kostari`, dos-yaranlari`, agayi`n-tuwg`anlari`, qurbi`-qurdaslari`, zamanlari` solar menen birge du`n`yada ko`retug`i`n qi`zi`g`i` menen baxti`, o`lgennen keyin de urpaqlari`na ruwxı` yad boli`p jasaytug`i`n torqali` topi`rag`i`, ol topi`raq belgili «Qoblan» da`stani`nda:

«Atam ku`yew bolg`an jer,
Annam kelin bolg`an jer,
Kindik qani`m tamg`an jer,
Ten` azamat o`sken jer.
Sen ne boldi`n` menen son,
Men ne boldi`m sennen son`»

-degen adamni`n` tuwg`an jerge sheksiz su`yispenshiligi ha`m teren` ji`lli` sezimi menen joqari` bahalang`an ha`m adamni`n` jarati`li`si`ni`n` kamalati`ni`n`, da`wletinın tiykari` tuwg`an jer Watan ekenligi ko`rsetilgen

Watan adamg`a oni`n` du`n`yada jasap ati`rg`anli`g`i`na kuwani`sh, o`zininn` ku`shine isenim, o`zinin` elinin` tabi`slari`na maqtani`sh beredi. A`sirese, ol adamg`a u`lken su`yew, su`yenish boladi`. «Jalg`i`z su`yenishim xalqi`m panayi`m, ju`zimdi soldı`rar dushpan sol ushi`n» - deydi Berdaq.

A`yyemgi zaman oyshi`li`, ha`mmege belgili, sheshen Tsitseron «Su`yispenshilik tuwrali` barli`q tu`siniklerimiz «Watan» degen bir g`ana so`zge

birikken» dese, nemistin` ulli` shayi`r F.Shiller «Watannan su`ykimli hesh na`rse boli`wi` mu`mkin emes» dep keltirse, belgili Venger shayi`ri` Sh.Petefi: «O`mir men ushi`n ba`rinen qi`mbat, muhabbat o`mirden de qi`mbat, biraq elimnin` erkinligi ha`m azatli`g`i` ushi`n kerek bolsa ekewinde qurban etiwge turaman» dep tuji`ri`mlag`an.

Xalqi`mi`z «Watan ushi`n jan beriw mu`mkin» degen. Watan ushi`n otqa tu`sken erlerin, qayi`ri`mli` xalqi`, Watan-anasi` da umi`tpay ma`n`gi dan`qqa bo`legen, o`zbektin`, qazaqti`n`, qaraqalpaqti`n` an`i`zg`a aylani`p, da`stanlarg`a arqaw bolg`an, elinin` ar-nami`si`n qorg`ag`an, oni`n` abadanshi`li`g`i`, ruwxı`y rawajlani`wi` ushi`n jan ayamag`an ullari`ni`n` atlari` ma`n`gilik qali`p ati`rg`anli`g`i`n biz ha`zirgi Prezidentimizdin` ko`regenlik siyasati`ni`n` ta`sirinde ko`rip ati`rmi`z.

Bizin` xalqi`qlari`mi`zdi`n` ata-ma`kani`n ardaqlaw sezimi ju`da` teren`. Olar ushi`n tuwg`an jerdi qa`siyet tuti`w qang`a sin`gen minez, a`zelgi da`stu`r. Bul bizin` jani`mi`zg`a ha`m ta`nimizge ana su`ti menen tarag`an, ana tili menen kirgen, haq nani` menen bekigen. Sonli`qtan da «Er tuwg`an jerine, iyt toyg`an jerine», «Jat elde sultan bolg`ansha, o`z elinde ultan bol» degen naqi`llar tek bizin` xali`qlari`mi`zdi`n` kewil-ku`yine, du`n`ya biliwine ta`n si`yaqli`, yamas

«Giyne qi`li`p, eldi taslap ketkennen,

Qa`dirin bilmes elge xi`zmet etkennen,

Jat ellerde mu`sa`pirlik shekkennen,

Uri`p-sog`i`p qorlasada el jaqsi`», -degen A`jiniyaz babami`zdi`n` so`zi buni`n` mi`sali` bola aladi`.

Qanday jag`day bolsada, qanday jetispewshilik, kemshilik bolsa-da Watandi` jamanlaw tuwg`an anani` jamanlaw menen barabarboladi`. «Ha`r kim elin jaman demes, jaqsi` der» (A`jiniyaz). Eger elde qansha kemshilik bolsa ol Watanni`n` emes, al perzentlerinin` kemshiligi, al oni` du`zetiwi, oni` jaqsi`law Watan aldi`ndag`i` ha`mmenin` pari`zi` ha`m qari`zi`.

Watang`a muhabbat-watansu`yiwshiliktin` basli` na`tiyjesidur. Watandi` ju`rekten qa`sterlew ha`m su`yiw kerek. Buni`n` ushi`n den-sawli`qli`, aqi`lli`

ha`m ot ju`rek bolmaq lazi`m. Watandi` sheksiz su`yiw, oni` pu`tkilley su`yiw, ondag`i` barli`q jag`daylar menen, jetiskenlikler menen, kemshilikleri menen qosa su`yiw boli`p tabi`ladi`. Jiyrenshe sheshen «O`z u`yim o`len` to`segim» dese A`jiniyaz «Qurbaqa bu`l bilim, jekenim bag`i`m» dep o`z Watani`na a`jayi`p joqari` baha bergen.

Alasapi`ran zamanda ata jurttan adasi`i`p qalg`an adamlardi`n` o`zegen o`rtegen o`ksigi o`mirinshe basi`lmag`anli`g`i`n usi` keyingi waqi`tlardag`i` mi`sallardi`n` ayqi`ni`raq ko`remiz. Oktyabr`lik revolyutsiyadan keyin baylar, mollalardi` quwdalag`an zaman, zobalan`i`nan onnan keyin ekinshi du`n`ya ju`zlik uri`s i`srapi`li`nan du`n`ya ju`zine tari`day shashi`li`p ketken qanalaslari`mi`zdi`n` tuwg`an jerge degen mehir muhabbati`, sarsi`lg`an sag`i`ni`shi` qanshellik jan tebirenterligig endi ju`da` ayqi`n ko`rip oti`rmi`z. Jat jerde ju`rgende de janlari`n jabbarg`a berip ana tilin, eldin` da`stu`rin, salti`n saqlawg`a ti`ri`si`p qosi`q-namalari` menen o`zine demew berip o`zleri de sag`i`ni`sh mun`i`na toli` qosi`qlar shi`g`ari`p tuwg`an jerge kelgende betlerin quwani`sh jasi` juwi`p, jata qali`p topi`raqti` su`ygen kempir-g`arri`lardi` g`ana emes, sol jaqta tuwi`li`p o`skan azamatlardi` da ko`rgende Ata-ma`kan degeninin` qanday qu`diretli, qanday sharapatli` ekenin tag`i` da bir ret en`irene ko`z jetkizesen`. 1972-ji`li` bizin` belgili jazi`wshi`mi`z N.Seytniyazovqa uri`s waqti`nda jaradar boli`p Germaniyada qali`p qoyg`an qanalasi`ni`n` Myunxende ushi`rasqanda: «Eger elge bari`p A`miwda`r`yani`n` suwi`n qos qollap bir simirip, onnan keyin o`lsem a`rmani`m bolmas edi» degen so`zi barli`q o`zi menen ta`g`dirles adamlardi`n` jan si`ri`n bildirgendey.

Жуўмақлаў

Bu`gingi zamanago`y qadriyattanıwshılıq pa`ninde milliy qa`diriyatlar insanlardın` ta`biyiy, tariyxıy ha`m sotsiallıq birligin ta`miyinleytug`ın etnik ma`kanda qa`liplesedi, deyiledi.

Sonday-aq, milliy qa`diriyatlardı insanlardın` o`z ara mu`na`sibetlerinde, sotsiallıq iskerliginde ko`zge taslanıp turıwınan ha`mde, a`ne sol mu`na`sibet, ha`reket, maqset, mu`ta`jlik ha`m talpınıwlar ushın ma`nawiy tıykardan bilip alsaq boladı.

Xalqımızdın` milliy qa`diriyatları ha`m olardıń baylanıslılıg`ı ko`rinip turg`an qa`diriyatlar dizimi, milletimizdın` tariyxı, tu`rli sotsiallıq ha`m siyasiy protsessler ta`sirinde qa`liplesip kelgen. Milliy qa`diriyatlarımız millettin` kelip shıg`ıw qa`siyetleri ha`m aymaqlıq ma`kanı menen baylanıslı xalda qa`liplesedi.

Milliy qa`diriyatlarımız rawajında islam dininin` a`hmiyeti ha`m ornı ju`da` u`lken bolıp, ol milliy qa`diriyatlarımızdı bayıttı. A`sirese xalqımız ma`nawiy qa`diriyatlarınin` jetilisip bprıwında islam dini keltirgen insanpa`rwar idealar sezilerli da`rejede ta`sir ko`rsetti. İslam dini kelgennen keyin Oraylıq Aziya xalıqları o`mirinde diniy qa`diriyatlar dizimi jan`alandı. İslam dini ilim dini esaplanadı, bizlerdin` jurtımızda ko`plep oyshıllar, qamusiy alımlar ha`m kalam ilimi ulamaları jetisip shıg`ıwına u`les qostı.

Milliy qadriyatımız da`rejesine ko`terilgen islam dini ideaları ha`m ko`rsetpeleri milletimizdın` ta`biyiy-tariyxıy rawajı, sotsiallıq turmısı, jasaw ta`rizi, o`tmishi, keleshegi, ma`deniyatı, ma`nawiyatı, u`rip-a`detleri, da`stu`rleri, tili, ol payda bolg`an aymaq ha`m basqalar menen u`zliksiz baylang`an. Ol milliy qa`diriyatlarımız benen ha`r tu`rli formalarda qa`diriyatlar dizimin payda qıladı. Bul dizimde ta`biyiy-tariyxıy birlikti ta`miyinlewshi qa`diriyatlar – jalg`ız isenimlilik, tuwısqanlıq, ma`deniy-ma`nawiy jaqınlıq, o`tmish ha`m ma`nawiy miyras, ana jurt sezimi ha`m basqalarg`a salıstırmalı turaqlı esaplanadı.

Bul tuwrısında Prezidentimiz İ.A.Karimov shıg`armalarında to`mendegishe pikirdi keltirgen: “Bizlerdin` musulmanshılıg`ımız, Allahqa, dinimizge

mu`na`sibetimiz bazı milliy qa`diriyatlarımızda da ayqın ko`rinedi, ha`r bir musulman watanlasımız olarg`a tikkeley a`mel qiladı”.

Xalqımızdın` ma`nawiy miyrası, da`stu`rleri, u`rp-a`detleri, a`debiyatı, ko`rkem-o`neri menen ulıwma insanıylıq qa`diriyatlardıń milliy da`rejede ko`riniw formaları islamiy qa`diriyatlar menen baylanısıp ketken. Olar milletimizdın` tariyxıy rawajlanıw protsessinde a`wladtan a`wladqa o`tip kiyatırǵan ma`deniy tarwları o`z ko`rinisin tawadı.

“En` a`hmiyetlisi, biz bul islerdi ko`rsetiw ushın emes, iymanımız, isenimimiz a`miri menen qılıp atırmız”, - deydi Prezident İslam Karimov. Demek, din bizlerdın` qan-qanımızǵa sonday da`rejede sin`ip ketken, onı hesh qanday ku`sh, hesh qanday ha`reket penen shıǵ`arıp bolmaydı.

Paydalani'lg'an a'debiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston. 2008.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat–engilmas kuch. –Toshkent: Ma'naviyat. 2008..
3. Karimov I'. A. O'zbekiston milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. 1 jild.-T. «O'zbekiston» 2000
4. Karimov I'. A. Bunyodkorlik yo'lidan. 4 jild-T. «O'zbekiston», 1997.
5. Karimov I'. A. Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi. 5 jild-T. «O'zbekiston», 1997.
6. Karimov I'. A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. 6 jild T.: O'zbekiston, 1998.
7. Karimov I'. A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7 jil T.: O'zbekiston, 1998.
9. Karimov I'. A. O'zod va obod Vatan, yerkin va farovon hayoti pirovard maqsadimiz. 8 jilda T.: O'zbekiston, 2000.
10. Karimov I'. A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz-ma'sulmiz. 9 jild T.: O'zbekiston, 2001
11. Karimov I'. A. Xavfsizlik va ti'n'chlik uchun kurashmoq kerak. 10 jild T.: O'zbekiston, 2002.
12. Karimov I'. A. Biz tanlagan yo'l-demokratik taraqqiyot va marifiy dunyo bilan hamkorlik yuli 11 jild. T, «O'zbekiston», 2003.
13. Karimov I'. A. Tinchilik va xavfsizlik o'z kuch-qudratimiz, xamjixatligimiz va qat'i irodamizg'a bog'liq 12 jild. T. O'zbekiston, 2004.
14. Karimov I'.A. I'mperiya davrida bizni ikkinchi darajali odamlar deb xisoblasha'r edi. -T. O'zbekiston NMI''U, 2005

15. Karimov I'.A. Bizning bosh maqsadimiz-jamiyatni demokratiyalashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh qilishdir. T. O'zbekiston 2005.
16. Karimov I'.A. O'zbek xalqi hech qachon hech kimga qaram bo'lmaydi. T.: O'zbekiston, 2005, 170b.
17. Karimov I'.A. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 22 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. Toshkent 6 dekabr 2014yil.
18. O'zbekiston Prezidenti I'slom Karimovning mamlakatimizni 2014 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi
19. A'jiniyaz. Bulbilziban. Tanlamali' shi'garmalari'. Nokis. 2014.
20. Azizxujayev A. A. Mustaqillik, kurashlar, iztiroblar va quvonchlar. T. 2001.
21. Abilov U. Milliy g'oya, ma'naviy omillar.-T: Ma'naviyat, 1999.
22. Alimova D. I'nsoniyat tarixi - goya va mafkuralar tarixidir.- T.: Yangi asr avlodi, 2001.
23. Amir Temur jahon tarixida. YUNESKO. Parij-1997.
24. Bazarbaev J. Milliy ideya - bizin' ideya. No`kis «Bilim» 2003.
25. Bazarbaev J. Ma'nawiyati'mi'z ma'seleleri. No`kis, NMPI, 2000.
26. Bazarbaev J. Qa'diriyatlar - insan bezegi. No`kis, «Qaraqalpaqstan», 2012
27. Bazarbaev J. A'dep filosofiyasi'. Nokis «Qaraqalpaqstan». 2010.
28. Ruwxii'qli'q tiykarlari'. Woqi'w qollanba. Nokis «Qaraqalpaqstan». 2009.